

MEMENTO MORI

*ANÀLISI DEL CONCEPTE DE MORT EN LA SOCIETAT OCCIDENTAL
ACTUAL*

ALUMNA: YOUSRA BOUZALMATI
TUTORES: CLAUSTRE DE BOFARULL I
MAGDA ROVIRA
INSTITUT: IES JOSEP TAPIRÓ
CURS: 2017-2018

“ La más severa de las leyes de la naturaleza, esa que tanto impone la vida como la muerte, que no te preguntó si querías vivir, que no te preguntará si quieres morir”

Jose Saramago

ÍNDEX

	PÀG.
1- PRÒLEG	1
2-INTRODUCCIÓ	2
2.1 Hipòtesi	5
2.2 Objectius	5
2.3 Disseny del pla de treball	6
2.4 Metodologia emprada: Descripció dels recursos utilitzats	9
2.5 Agraïments	10
 PART CONCEPTUAL	
BLOC I: ANÀLISI DEL CONCEPTE DE MORT EN LES CIVILITZACIONS ANTIGUES I RELIGIONS	
3- LA MORT	12
3.1 La mort: Un terme complex, subjectiu i deductiu	13
3.2 La tanatologia: L'estudi de la mort	14
3.2.1 Definició	14
3.2.2 Història de la tanatologia	14
3.2.3 Objectius de la tanatologia	16
3.3 Tipus de la mort	17
3.3.1 Física o biològica	17
3.3.2 Psicològica	18
3.3.3 Social	18
4- LA MORT EN LES CIVILITZACIONSS ANTIGUES	19
4.1 ROMA I GRÈCIA	20
4.1.1 Concepte de la mort	20
4.1.2 Importància de la sepultura	21
4.1.3 Rituals fúnebres	22
4.1.4 Incineració i inhumació: Les formes d'enterrament	26
4.1.5 El regne d'Hades: El destí dels morts	27
4.1.6 Culte als morts: Les festes	29

4.2 L' ANTIC EGIPT	30
4.2.1 La mort: Concepte d'immortalitat	30
4.2.2 El «KA», el «BA» i «l`AKH»	30
4.2.3 El dia del judici	31
5- LA MORT I LA RELIGIÓ	33
5.1 Religió: L'agent tranquil·litzador	33
5.2 La mort en l'Islam	35
5.3 La mort en el Cristianisme	38
5.4 La mort en l'Hinduisme	40
 BLOC II: ANÀLISI DEL CONCEPTE DE MORT EN LA SOCIETAT OCCIDENTAL ACTUAL	
6- LA MORT: TABÚ EN LA SOCIETAT OCCIDENTAL ACTUAL	42
6.1 La mort: Prohibit parlar-ne	43
6.2 La mort en l'educació	45
6.3 La repressió del dol	46
7- FACTORS QUE HAN FET DE LA MORT UN TEMA TABÚ	49
7.1 Por al desconegut	49
7.2 La racionalitat	51
7.3 L'avenç de la tecnologia	53
7.3.1 el combat entre la ciència i la mort	53
7.3.1.1 La criogenització humana: La mort de la mort	55
7.3.1.2 La bio-impressió: Una esperança de vida	56
7.3.1.3 L' envelliment: Patologia curable	57
8- CAMÍ CAP A L'ACCEPTACIÓ	59

PART PRÀCTICA

9- ENTREVISTES QUALITATIVES	63
9.1 Entrevista a Mohamed Badaoui	64
9.2 Entrevista a Josep Moreno	64
9.3 Conclusions	65
10- ASSISTÈNCIA AL SERVEI DE DOL	66
11- ENQUESTA QUANTITATIVA	68
12- CONCLUSIONS	74
13- REFLEXIÓ PERSONAL	81
14-REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	82
14.1 BIBLIOGRAFIA	82
14.2 WEBGRAFIA	83
14.3 INVESTIGACIONS I REVISTES	87
14.5 VIDEOS	87
15- ANNEX	88
15.1 Entrevista a Mohamed Badaoui	88
15.2 Entrevista a Josep Moreno	93

1-PRÒLEG

Des de ben petita sempre he sentit una gran passió per tot allò relacionat amb la psicologia, antropologia, sociologia... Tot allò que estigui vinculat amb el comportament i l'actitud de l'ésser humà.

Els documentals que tracten sobre experiments socials i/o psicològics han sigut, són i seran allò que miro per la televisió moltes de les meves tardes.

He llegit sobre molts tòpics, però un tema sempre ha sigut per a mi el més especial i curiós: LA MORT.

He volgut destinar-li més temps i dedicació a aquest tema que tant m'agrada i per això el vaig voler convertir en l'assumpte del meu treball de recerca.

Són poques les realitats absolutes que podem afirmar sense tenir-ne cap dubte. Una d'aquestes realitats és aquella que consisteix en la nostra finitud, la dels éssers humans.

Sembla molt simple no?

Jo també per un determinat temps he pensat que la mort és un fet sobreentès per a l'home, però cada vegada que em faig gran, descobreixo que no és així, que hi ha una actitud estranya de l'home cap a la mort, tant si es tracta de la seva pròpia o la dels altres.

És la mort un tema tabú? I si és així, com ha arribat a ser-ho? Per què ocultem les emocions vinculades a aquesta? Per què ens enganyem a nosaltres mateixos vivint com si aquesta no existís?

El treball que tenim entre mans, pretén trobar respostes per a totes aquestes qüestions, mitjançant un estudi sobre la mort des de diferents perspectives.

Els objectius més de caràcter personal són, per una banda, realitzar una recerca respecte un tema que sempre m'ha interessat moto propio, i per l'altra banda, fer gaudir a qui llegeixi aquest treball tant com jo he gaudit al llarg de la seva elaboració.

2-INTRODUCCIÓ

Nàixer i morir són els dos mots que mai podran anar separats. Morir és un símptoma de que hi va haver vida en algun moment o un altre. En definitiva: morim els qui hem viscut.

Naixement i mort, com llum i foscor, són indissociables. Tastem el gust de la vida quan naixem, i acabem la nostra trajectòria morint.

Tot ésser amb vida serà absorbit per la mort un dia. La mort és un fet natural que forma part de la nostra vida. El naixement i la mort són els pilars d'una fraternitat que no depèn ni de la cultura, ni de la nacionalitat, ni del color de pell ni de la raça; s'arrela en una característica comuna en tots els éssers vius: el fet d'existir.

La mort és un tema que sempre ha encuriós a tota la humanitat des dels principis dels temps.

Tots ens hem preguntat alguna vegada: Qui som? D'on venim? Cap a on anem? Quin és el sentit de la nostra existència? Què és la mort i per què la seva missió és la de "robar" vida a tots aquells que la tenen?

Aquestes preguntes i altres mai han abandonat la meva ment.

Sembla, però, que tots els humans tinguem molt assumit que un dia o altre morirem, que és un fet inevitable, natural i deductiu.

Si és així, per què actuem com si no ho fos, per què vivim el nostre dia com si fóssim éssers immortals que sempre habitaran aquesta terra?

Moltes vegades passejant pels carrers de la meva ciutat, observo que en els aparadors hi ha molts llibres que tracten sobre diferents temes i tòpics: aprèn a ser feliç, com convertir-se en un líder, com poder seduir a aquella persona que estimes... Però poques vegades, per no dir mai, veig llibres que tractin de la mort.

I em pregunto aleshores: què hi ha del final de tota la humanitat? Ens hem oblidat de la mort o fem veure que l'hem oblidat?

Aquesta tendència la vaig observar des de petita: quan tenia cinc anys i vivia al Marroc, el meu cosí va morir. És clar que no tenia els coneixements que tinc ara respecte la mort, però sabia perfectament que era el final de la nostra vida.

Encara tinc present en els meus ulls el dia del funeral, però també tinc present com em "protegien" algunes persones, que al preguntar-les sobre el que havia passat, em responien: "res nena, quan siguis gran t'ho explicaran, ara no ho podràs entendre".

També recordo com els adults tenien la missió "d'apartar tots els nens d'aquella petita habitació on el meu cosí estava amortallat".

Actualment, després de viure 10 anys a Espanya, observo que passa el mateix però encara més accentuat i de manera més significativa: la mort s'ha embolcallat totalment, i a pocs els hi interessa la complexitat del tema.

Tots sabem que el nostre destí és la mort i que cada dia que passa s'escurça la distància entre jo i aquell moment inexorable. Malgrat això, vivim d'esquena a aquesta realitat, com si la mort només afectés a aquells que són per nosaltres anònims.

Aleshores: què passa quan la mort és instantània, causada per un atac de cor o un accident? Què passa quan no hem tingut temps de reflexionar i acceptar la mort? La resposta és lògica: no l'acceptem, i quan arriba aquesta i ens pren a nosaltres o algú que estimem, pensem amb tanta innocència que no pot ser, que ara no és el moment, que ens hauria d'haver avisat, oblidant que si hi ha alguna cosa al món que no avisa, i és la mort.

Per què hem convertit la mort en un tabú? Per quina estranya raó hem ocultat el fenomen més universal de tots?

Ens costa acceptar que el fil que sosté la nostra existència és més fràgil del que pensem. Podem amagar el cap sota l'ala i ocultar tot el que fa referència a la mort o intentar veure-la amb uns ulls diferents. La responsabilitat és nostra.

Aprendre a morir és aprendre a viure, és la resposta que faig quan m'han preguntat: per què has decidit fer un treball sobre la mort? Aprendre a morir és aprendre a viure és el títol de d'una assignatura que hauria de formar part del currículum de totes les institucions educatives del món.

El subtítol del treball és: *“Anàlisi del concepte de mort en la societat occidental actual”*. El terme “occidental”, però, és molt incert i relatiu. Per aquesta mateixa causa he decidit referir-me amb la paraula occidental, per una banda: als països nord africans, especialment als països àrabs que són una part important en la meva construcció cultural i social.

I per una altra banda als països europeus, que tenen en comú un valor cultural i social molt significant, i també perquè fa 10 anys que formo part d'aquesta societat.

2.1 HIPÒTESI

La meva hipòtesi principal consisteix en afirmar que la mort s'ha convertit en un tema tabú en la societat occidental actual.

2.2 OBJECTIUS

Com és evident, la mort és un tema molt ampli en tots els seus aspecte, ja que està constantment vinculat amb aspectes biològics, psicològics, espirituals, religiosos, socials i culturals.

Així doncs, per no caure en la dispersió, he hagut d'acotar els meus objectius.

Els objectius principals d'aquest treball són:

- ✓ Analitzar el concepte de “mort” i aconseguir donar una definició clara i entenedora.
- ✓ Detectar el comportament humà davant de la mort en unes civilitzacions antigues que determinaré més endavant en l'apartat de metodologia.
- ✓ Estudiar les explicacions i creences que proporcionen tres religions: dos majoritàriament occidentals i la tercera que pertany a l'orient. Un altre objectiu vinculat a aquest és saber com la religió influeix en la nostra percepció de la mort al llarg de la nostra vida.
- ✓ Descobrir les causes principals que han fet de la mort un tema tabú en la societat occidental, per tal de saber com ha sigut construïda la imatge que la mateixa societat li ha associat.

2.3 DISSENY DEL PLA DE TREBALL

La claredat és una característica molt important a l'hora de realitzar una treball. Així doncs, per tal d'aconseguir un treball ordenat i organitzat l'he dividit en els següents apartats.

En primer lloc, he dividit el treball en dos grans parts:

- La part teòrica
- La part pràctica.

Alhora, la part teòrica també és troba dividida en 2 blocs:

- **El bloc I, anomenat: Anàlisi del concepte de mort en les civilitzacions antigues i religions.**

No es pot entendre un tema si només l'analitza des del seu present. És extremadament important saber i entendre com ha anat evolucionant la percepció d'un concepte. Així, he dedicat aquest bloc a fer un viatge funerari al passat i també a analitzar el mateix concepte en determinades religions.

En aquest bloc començo amb una introducció sobre la mort, tot explicant aspectes vinculats amb la mateixa.

Tot seguit té lloc un estudi de tres civilitzacions antigues: la romana, la grega i l'egípcia.

En el següent apartat, tracto la el concepte de mort des de tres religions actuals: l'Islam, el Cristianisme i l'Hinduisme.

Les dos primeres han sigut triades ja que són amb les que he conviscut fins ara. Per això les he trobat importants.

La tercera s'ha inclòs per la seva singularitat i diferència respecte les dues primeres.

- **El bloc II, anomenat: Anàlisi del concepte de mort en la societat occidental actual.**

En el segon apartat, en canvi, s'analitza el concepte de mort en la societat occidental actual.

Finalment la part teòrica acaba amb l'apartat titulat: *El camí de l'acceptació*, on s'explica la importància de l'acceptació de la nostra finitud, i com aquesta pot canviar molt en positiu la nostra vida i les nostres actituds

La part pràctica consisteix en la realització de:

- Entrevista al portaveu la *Associació Cultural dels Musulmans de Reus i Comarca*: Mohamed Badaoui.
- Entrevista al capellà Josep Moreno de la parròquia de Sant Bernat Calbó de Reus.
- Assistència al servei de dol que ofereix el Tanatori de Reus.
- L'enquesta quantitativa .

Totes les activitats pràctiques esmentades les vaig fer amb un objectiu general: estudiar la mort en el meu entorn.

Després de determinar concretament el tema i la hipòtesi que volia demostrar en aquest treball, he pensat que és imprescindible cercar noves fonts per recollir d'informació, i en el meu cas he optat per les que he esmentat anteriorment.

A més a més, el fet de realitzar un treball social, antropològic i també psicològic m'ha implicat una necessitat significant de comprovar, mitjançant les entrevistes i l'enquesta, la hipòtesi principal del treball.

Les dues entrevistes han sigut una forma d'ampliar i enriquir la informació explicada a la part teòrica respecte a l'Islam i al Cristianisme, ja que les mateixes qüestions han sigut contestades per persones molt informades en el tema.

L'entrevista a Montserrat Claramunt s'ha realitzat amb l'objectiu d'apropar-me a la institució que ofereix la màxima atenció i servei en els moments més difícils de la nostra vida.

Respecte a l'assistència al servei de dol, el meu paper en aquesta fou el d'observadora: veure i analitzar el comportament de les persones que passen per un procés de dol.

Finalment, l'enquesta quantitativa fou realitzada amb l'objectiu de saber allò que sent i pensa la gent respecte a la mort de l'entorn proper.

En conclusió, les activitats dutes a terme en la part pràctica, per una part, m'han aportat molt a l'hora de contrastar la meva hipòtesi, i per l'altra, m'ha permès viure noves experiències que m'han aportat molt tant des del punt de vista acadèmic com personal.

2.4 METODOLOGIA EMPRADA: DESCRIPCIÓ DELS RECURSOS UTILITZATS

Perquè fos possible aquest treball, he hagut de consultar diverses fonts d'informació.

Per una banda, he fet una recerca general per internet per tal de familiaritzar-me amb els documents presents a la xarxa virtual.

Per una altra banda, he anat buscant diferents llibres que tracten sobre els aspectes que interessin en aquest treball. Aquets llibres els he trobat en biblioteques, centres cívics o me'ls han proporcionat professors del meu institut.

En l'apartat de referències bibliogràfiques, trobareu la citació de diversos llibres que han sigut la base d'aquest treball, però els següents llibres són els que més he utilitzat en la realització del treball:

- DE COULANGES, F. *La ciudad antigua: obras maestras*. Barcelona: Editorial Iberia, S.A, 1979. 506 p.
- FLACELIERE, R. *La vida cotidiana en Grecia en el siglo de Pericles: Un fresco sumamente vivo y completo de la civilización más brillante que el mundo haya conocido*. Madrid: Ediciones temas de hoy, S.A, 1993. 359 p
- PARAREDA, A. *Aprender a morir, aprender a viure*. Barcelona: Editorial Barcanova, S.A, 2002. 149 p .
- FERNÁNDEZ DEL RIESGO, M. *Antropología de la muerte*. Madrid: Editorial Síntesis, S.A, 2007. 352 p.
- TORRALBA, F. *Planta cara a la mort*. Badalona: Editorial Ara Llibres, S.C.C.L, 2008. 187 p.

Les entrevistes, l'enquesta, la visita al Tanatori i finalment l'assistència al servei de dol, han sigut una font d'informació significant, ja que vaig parlar amb persones que tenen molt a dir respecte el tema.

2.5 AGRAÏMENTS

Si observeu en la portada del treball, veureu com l'autor és només una persona: Jo: Yousra Bouzalmati. Però en realitat hi ha hagut moltes persones sense les quals aquest treball no hauria sigut possible.

En primer lloc, vull donar les gràcies a Déu per proporcionar-me les energies que m'han permès a dedicar tantes hores al meu treball.

Agraeixo molt a la meva família que ha sigut, és i serà sempre el meu únic argument per a la esperança. Vull deixar clar als meus pares i als meus germans que sense la seva presència, la meva no tindria sentit, que gràcies a la dosi diària de suport que m'aporten, puc portar el meu dia a dia amb la màxima tranquil·litat i serenitat.

Agraeixo a les meves tutores que s'han fet càrrec de la tutorització del meu treball: Claustre Bertran Bofarull i Magda Rivira. Dir-les que una de les coses més importants per a mi ha sigut veure com estan tant interessades com jo. Gràcies per suggerir-me idees que m'han aportat molt. Gràcies per corregir-me els errors i escoltar les meves propostes.

Agraeixo a Mohamed Badaoui i a Josep Moreno per acceptar realitzar l'entrevista.

Agraeixo a la Montserrat Claramunt per haver-me obert les portes del seu propi temps per respondre totes les meves curiositats. Així com per haver-me transmès la seva passió per aquest tema.

Dono les gràcies també a totes les persona que han respost el qüestionari.

En definitiva, vull agrair a qualsevol persona que sense la seva presència no hauria sigut possible el meu treball.

PART

CONCEPTUAL

BLOC I: ANÀLISI DEL CONCEPTE DE MORT EN LES CIVILITZACIONS

I RELIGIONS

3- LA MORT¹

“ La perfecta igualdad no existe, sino entre los muertos”

Pitágoras.

Etimològicament la paraula mort prové del mot llatí «mors, mortis» que donaria lloc més endavant al verb morir. Si busquem la definició de la paraula «mort», trobaríem simplement: cessació de la vida per causes naturals o induïdes.

Però no n'hi ha prou amb aquesta explicació, perquè intentar definir exactament la mort sempre s'ha considerat una feina complexa, ja que no només implica el fet biològic en sí, sinó que també comporta matisos i factors com poden ser socials, religiosos, culturals entre altres .

---

¹ Per fer aquest apartat, m'he basat en les següents investigacions:

- Juánica Alonso Vázquez y Ivonne Alonso Vázquez (2014). *La tanatología, una ciencia con nivel profesional*.
- Ricardo Jiménez Aboitiz. ¿De la muerte (de)negada a la muerte reivindicada? Análisis de la muerte en la sociedad española actual: muerte sufrida, muerte vivida y discursos sobre la muerte. Universidad de Valladolid.
- Flor Hernández Arellano. *El significado de la muerte*. Revista Digital Universitaria. Publicada el 10 de agosto del 2006. Volumen 7 Número 8.

3.1 LA MORT: UN TERME COMPLEX, SUBJECTIU I DEDUCTIU

“Nosotros no recordamos días, sino momentos”

C. Pavese

A nivell conceptual hi ha infinites definicions sobre la mort, tant quan la mort s'aborda des d'un marc cultural i social, com des de la perspectiva individual. En funció de quin significat es dóna a la vida, la mort adquireix una definició o una altre. Les actituds i comportaments davant la mort varien significativament.

El fet de “mort” és una paradoxa: per una banda, és un fet complex perquè sempre ha sigut un dels misteris de la humanitat, a més de ser extremadament personal i íntima. Però per l'altra banda, consisteix en un fet tan simple com és el de complir amb el cicle natural de tots els éssers vius, on els humans no som una excepció.

Es pot dir que la mort és molt subjectiva pel fet de que va vinculada a tots els lligams culturals, educatius o religiosos de l'individu.

També és un fet completament abstracte: és veritat que durant la infantesa tots ens hem imaginat la mort com el típic esquelet, amb una capa negra i un pic, però una vegada grans som conscients de què no es tractava d'allò. Ens adonem de què la mort ni és una persona, ni és un animal, ni és un arbre, ni és un objecte.

I aquí és quan comencen a caure a la nostra ment infinites preguntes no gaire simples: Què és la mort? Quin sentit té? És tot o res? Qui l'ha creat i què vol de nosaltres?

En efecte, per molt que sigui la mort una composició de subjectivitat, abstractivitat, confusió i dubtes, la mateixa mort és inevitable, evident i per tant objectiva.

La mort és tan deductiva que el simple fet de néixer la fa formar part del nostre cicle vital. Néixer, créixer i morir són els elements imprescindibles de l'equació de tots els éssers vius, siguin religiosos o ateus; pobres o rics; blancs o negres. Tots els humans, vulguem o no, assistirem a «l'esdeveniment de la mort».

3.2 LA TANATOLOGIA: L'ESTUDI DE LA MORT

“La evolución de la vida ya no es un fenómeno natural”

C. Venter

3.2.1 Definició

La suma dels mots grecs: thanatos (mort) i logos (estudi) donen lloc a la Tanatologia: disciplina científica que s'ocupa d'estudiar tots els fenòmens vinculats a la mort, analitzant-los des d'una perspectiva antropològica, religiosa, etnològica i mística.

Aquesta ciència analitza la persona no només com un ésser biològic, sinó també com a ésser psicològic, social i espiritual per tal d'aconseguir una vida en plenitud.

Es tracta d'un estudi «de la vida que inclou la mort», ja que també consisteix en estudiar el procés de la mort, els seus ritus i les manifestacions religioses i culturals que han tingut presència des dels inicis dels temps.

3.2.2 Història de la tanatologia

La mort ha tingut lloc en el moment en què hi va haver vida, per això des de sempre hi van haver persones i especialistes que es dedicaren a aquest àmbit. Durant gran part de la nostra història, la religió va ser l'encarregada de consolar i ajudar a aquells que es trobaven a poc del seu final.

A posteriori de l'edat medieval es van començar a formar els primers hospicis on tenien cura dels malalts terminals i aquells que sofrien malalties greus que no tenien cura en aquella època. Però no va ser fins al segle XIX que la tanatologia tingué el seu vertader recolzament tant socialment com científicament. Des d'aleshores, la Tanatologia va ser considerada com una branca de la medicina forense que tractava tot allò relatiu a la mort.

El 1842 Jeannie Garnier va fundar els primers hospicis a França especialitzats en malalts de càncer. Jeannie Garnier fou una dona francesa que, després de divorciar-se, va començar a dedicar tot el seu temps a cuidar i a ajudar als malalts terminals fins al moment de la mort a la seva pròpia casa. D'aquesta manera va descobrir la seva vocació i es va dedicar a aquest àmbit la resta de la seva vida.

Retrat de Jennie Garnier.

Durant el segle XX, sobretot a la segona meitat, va tenir lloc un canvi de tendència molt rellevant. La ciència en general, però sobretot la medicina, va presentar molts avenços. L'objectiu dels metges era únicament allargar la vida dels malalts, i si s'esdevenia la mort, el treball era considerat un fracàs.

Això va quedar traduït en un poc interès cap als malalts terminals que necessitaven una gran atenció tant psicològica com medicinal.

«Curar a vegades, alleujar sovint i consolar sempre» es va convertir en un aforisme de protesta contra aquesta situació.

Al mateix temps, a mesura que les famílies es van fer més petites i alhora més disperses, hi van haver menys persones que tinguessin cura dels seus. Com a conseqüència, cada vegada era més gran el nombre de persones que morien soles, abandonades, i en estats biològics i psicològics pèssims .

Va ser així, i com a conseqüència d'aquesta sèrie de fets socials, com hi ha haver una gran onada de fundacions de moltes institucions que oferien ajuda a aquest tipus de malalts. Amb l'objectiu de proporcionar una mort digna, solemne i amb la mínima tecnologia per evitar els patiments, es van formar els primers hospicis a Anglaterra i al mateix segle, l'any 1974 es formà el primer hospici a Estats Units.

La interpretació de la mort no és sempre igual o general. Quan la persona que està morint, o vivint una experiència propera a la mort, som nosaltres mateixos o un ésser estimat, la perspectiva canvia molt. Ja no se sap el que sentim, el que volem i el que no.

Per això s'ha fet important estudiar i analitzar els processos i fases que es passen en aquestes circumstàncies. L'any de 1991, la Dra. Elisabeth Kübler-Ross², va descriure els fenòmens psicològics que acompanyen els malalts en fase terminal durant el procés de mort, per la qual cosa també es considera una dels fundadores d'aquesta ciència.

3.2.3 Objectius de la tanatologia

Els objectius més importants de la tanatologia consisteixen en:

- **Reintegrar** la mort en la societat en general i sobretot en els àmbits educatius. Per tal de pal·liar les actituds que consisteixen en una no acceptació a la mort .
- **Proporcionar ajuda professional** als pacients terminals oferint-los totes les eines per morir en un estat de pau, tranquil·litat i dignitat.
- **Ajudar psicològicament** a les persones que estan en procés de dol per la pèrdua d'un ésser estimat.

Expressar-se durant el dol és important.

---

²Va ser una de les persones més influents del segle XX, experta mundial de mort, persones moribundes i cures paliatives. Amb el seu treball va ajudar tant a malalts terminals com els familiars d'aquests.

3.3 TIPUS DE MORT

No hay por qué afanarse por vivir, sinó por vivir lo suficiente.

Séneca

Des dels inicis de la humanitat, filòsofs, psicòlegs, antropòlegs i científics han estudiat la mort com a concepte i com a fet, i, com s'ha esmentat anteriorment, la mort és tan complexa que s'ha diferenciat entre tres grans dimensions.

3.3.1 La mort física o biològica

La mort física o existencial és aquella que fa referència a la cessació de la vida causada per l'incapacitat orgànica de sostenir el procés homeostàtic, és a dir, de les funcions vitals.

La causa pot ser una malaltia o per processos degeneratius naturals propis de l'envelliment.

La causa pot ser des d'un simple constipat no tractat fins a un infart cerebral.

L'absència dels batecs del cor és un símptoma de la mort biològica.

Aquest tipus de mort és la que col·loquialment es coneix com la mort natural. S'acostuma a creure o a pensar que la mort natural és aquella que només experimenten les persones d'edat avançada, que després d'un llarg procés de tractaments sanitaris, abandonen la vida.

Aquesta concepció és totalment falsa, ja que pot tenir lloc tant en un ancià de 80 anys, com en un nadó recentment nascut.

En definitiva, es tracta del final de l'organisme viu que s'havia creat a partir d'un naixement.

3.3.2 La mort psicològica

La mort psicològica és aquella que fa referència a la pèrdua definitiva o parcial de la consciència humana causada per la vivència d'experiències tràgiques. Aquestes persones segueixen en vida però estan totalment traumatitzades per l'impacte que han viscut. Tampoc tenen contacte amb el cos, estan morts des d'un punt de vista d'autopercepció ja que els hi manca la percepció del propi cos com a entitat total.

3.3.3. La mort social

La mort social és la que fa referència a aquells que estan apartats de la societat i que com a resultat són considerats morts i inexistents per la resta de gent. Aquestes persones no exerceixen un paper actiu en la societat de la qual formen part, fet que els hi provoca anomia i solitud per no formar part del seu entorn.

És el cas d'alguns presos permanents o malalts terminals

Els marginats socials solen patir una mort social.

4- LA MORT EN LES CIVILITZACIONS ANTIGUES³

“Aunque terrible es comprenderlo, la vida se hace en borrador, y no nos es dado corregir sus páginas”

E. Sábato

En totes les èpoques, els éssers humans s'han preguntat sobre la mort: És la fi de la vida o el principi d'una altra?

La mort ha sigut, és i, possiblement serà sempre un important objecte d'investigació per a investigadors de diferents àmbits.

Des que al món hi hagué vida, els pobles i les societats han creat i han desenvolupat tot un conjunt de ritus fúnebres, creences, institucions, doctrines filosòfiques i teories científiques per poder plantar cara a la immensa curiositat que comporta la mort.

La concepció que es tingui de la mort, però, serà diferent segons la cultura i els pobles que es tracti.

---

³ Per fer aquest apartat, m'he basat en els següents llibres:

- DE COULANGES, F. *La ciudad antigua: obras maestras*. Barcelona: Editorial Iberia, S.A, 1979. 506 pàg.
- FLACELIERE, R. *La vida cotidiana en Grecia en el siglo de Pericles: Un fresco sumamente vivo y completo de la civilización más brillante que el mundo haya conocido*. Madrid: Ediciones temas de hoy, S.A, 1993. 359 pàg.
- VILLALBA I VARNEDA, P. *Roma: a través dels historiadors clàssics: Manuals de la*

També en la següent investigació:

- Marina Méndez (2008). *Concepciones de la muerte en el Egipto Antiguo: aspectos múltiples del ser en la existencia de ultratumba*. IX Congreso Argentino de Antropología Social. Facultad de Humanidades y Ciencias Sociales - Universidad Nacional de Misiones, Posadas.
- VILLALBA I VARNEDA, P. *Roma: a través dels historiadors clàssics: Manuals de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Barcelona: Editorial Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona: Servei de Publicacions, 1996. 535 pàg.

4.1 ROMA I GRÈCIA

“Bueno es morir si hay Dios, pues si no lo hubiera sería triste vivir. Morir no es otra cosa que cambiar de residencia”

Marco Aurelio

Roma i Grècia són dues civilitzacions que, malgrat fossin dos pobles diferents, procedien de les mateixes arrels; tenien llengües diferents provinents de la mateixa arrel indoeuropea, i per tant, també compartien les mateixes institucions socials i antropològiques.

Romans i grecs sempre han dut a terme rituals complexos davant de tres fets principals decisius en la vida dels humans: el naixement, el casament i la mort.

4.1.1 Concepte de la mort

La mort, per a tots dos pobles, era considerada un viatge en el qual el difunt anava a l'altra vida eterna. Es considerava que tant l'ànima com el cos continuaven vius sota la terra, que romanien juntes enterrades sense separar-se mai.

Això explica el fet d'enterrar els difunts amb vestimenta, menjar, armes (per a protegir-se), ja que, segons la cultura, continuaven tenint necessitats humanes.

Aquesta percepció respecte a la mort, no formava part de les creences de tots els grecoromans, és clar.

Ja que un savi com Ciceró⁴ considerava que;

“Existían algunos que defendían que la muerte era la separación del alma del cuerpo; otros sostenían que no se producía ninguna separación, sino que alma y cuerpo perecen juntas y que el alma se extingue con el cuerpo; entre los que sostienen la tesis de la separación del alma, unos aseguran que ésta se disipa rápidamente; otros, sin embargo, que vive eternamente”.

---

⁴Marc Tuli Ciceró va ser un jurista, polític, filòsof, escriptor i orador romà. Es considera un dels més grans retòrics i estilistes de la prosa en llatí de la República romana. El text pertany a *Tusculanes*, 1.

I finalment, a partir del segle III, amb l'extensió del cristianisme, va aparèixer una nova convicció que es basava en la creença de l'existència en una vida després de la mort, i no ofería una solució individual com el paganisme, sinó una de col·lectiva.

Sense les manifestacions literàries, els estudis arqueològics duts a terme i els documents legislatius, la informació sobre les civilitzacions antigues no hagués estat possible.

Les disposicions legals grecoromanes sobre la mort, es troben, sobretot a les Lleis de les XII Taules.⁵

4.1.2 La importància de la sepultura

D'acord amb l'actitud que tenien els romans i grecs davant a mort, aquets no vivien amb el pànic a aquesta, però si a no rebre una sepultura, (que concedia la felicitat i repòs etern) com la llei dictava, ja que això prohibia al difunt l'entrada a l'inframón: El regne d'HADES.⁶

També aquella ànima que no rebia sepultura, feia caure una còlera al poble on s'havia mort i, per tant, perjudicava a tots els habitants.

La privació de la sepultura va ser, durant molt de temps en les ciutats antigues, un càstig que imposava la llei a tots aquells que havien sigut culpables de grans delictes.

---

⁵La Llei de les XII Taules o Llei d'Igualtat romana va ser un text legal que contenia normes per a la convivència regular del poble romà.

⁶A la mitologia grega, Hades és el guardià dels inferns, el senyor del regne sota terra, el rei dels morts. En la mitologia romana era nomenat Plutó.

Virgili⁷ en la seva obra de l'Eneida⁸, ens demostra la importància de la sepultura quan Eneas li pregunta a la Sibila de Cumes⁹ per una multitud d'ànimes que es trobaven a l'Aqueront¹⁰, aleshores, ella li respon:

«No es permitido atravesar estas hórridas riberas y la ronca corriente, antes que sus cenizas descansan en sus sepulcros. Andan errantes cien años revolteando en torno a estas riveras...»

Llibre VI

4.1.3 Els rituals fúnebres

Les manifestacions literàries que ens han arribat al llarg de la història deixen ben clar que amb només la sepultura, no era suficient perquè l'ànima pogués romandre en pau, també calia un conjunt de rituals ben fets.

Al no fer-ho, l'ànima indignada tornava a aparèixer entre els vius provocant molèsties.

En aquests casos, es desenterrava el difunt i es tornava a enterrar segons els rituals adequats.

---

⁷Poeta romà, autor de les Bucòliques, les Geòrgiques i l'Eneida.

⁸Eneida és una epopeia llatina escrita per Virgili en el segle I a. C. per encàrrec de l'emperador August amb la finalitat de glorificar l'imperi atribuint-li un origen mític.

⁹Profetessa del déu Apol·lo.

¹⁰Un dels rius més importants que estava a l'inframón.

- En primer lloc, els familiars més propers s'encarregaven de netejar el cadàver, ungir-lo amb oli i perfums i finalment envoltar-lo amb un sudari d'un màxim de tres peces.
- S'hi posava una moneda a la boca, amb la qual l'ànima podia pagar a Caront¹¹, per tal de passar el riu infernal.

Aquest fet s'entén millor si se sap que durant segles, en les principals ciutats grecoromanes, s'utilitzava la boca com un moneder. El següent fragment de Teofrast¹² ho demostra:

" La moneda que recibe el clínico en su trapichero, se la mete en la boca"

- El pas següent era exposar el difunt al llit amb la cara descoberta i amb els peus assenyalant la porta d'entrada. L'exposició del difunt podia durar un màxim de set dies, encara que normalment era de 2-3 dies. La duració del funeral també depenia de la classe social a la qual pertanyia la família.

Representació d'una cerimònia funeral romana.

---

¹¹Barquer d'Hades, és l'encarregat de guiar els difunts d'un costat a un altre del riu Aqueront si tenien un òbol per pagar el viatge.

¹²Filòsof grec.

- El seu voltant quedava rodejat de dones plorant (*ololygé*), colpejant-se el pit i esgarrapar-se les galtes. Altres protegien el difunt d'insectes i del sol amb ventalls. Podien assistir a la cerimònia tots els homes que ho volien, però es limitava estrictament el nombre de dones. Només aquelles més properes al difunt podien assistir-hi.
- La llei limitava el luxe de les cerimònies.
- Tant la mort com qualsevol fet relacionat amb aquesta eren considerats totalment impurs, per aquesta raó, durant la cerimònia, es posava, a la porta principal de la casa mortuòria, un got amb aigua purificada (*aradanion*) que es portava de les cases veïnes, ja que la de la pròpia estava contaminada. També indicava a tots els passatgers la presència d'un cadàver a casa. Amb la mateixa aigua es ruixava tothom que sortís per tal de purificar-se.
- L'endemà tenia lloc la comitiva fúnebre, que consistia en enterrar o incinerar el difunt. Havien de portar-lo abans de la matinada per tal de protegir-lo dels rajos solars.
- Si es cremava, es recollien les cendres en una tela blanca i es guardaven en una urna. I si s'enterrava, s'envoltava la seva tomba de menjars (per tal de que l'ànima pogués alimentar-se), dolços, flors, i sal. També es vessava (a través d'un forat que arribava fins al difunt), llet, mel i sang d'algun animal com a sacrifici.
- Una de les lleis de les dotze Taules¹³, obligava que els enterraments fossin sempre *ex-muro*, és a dir, fora-muralles, ja que tot allò relacionat amb la mort, era considerat impur, i per aquesta raó s'havia d'allunyar de la zona poblada.

---

¹³ La llei exactament deia en llatí: *Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito*.

- Les tombes es situaven als dos costats de les vies d'ús públic, que entraven i sortien de la ciutat. El conjunt d'aquestes tombes, forma l'anomenada necròpolis.

Després, el mort era saludat per última vegada abans de tornar a la casa mortuòria.

Necròpolis de la plaça de la vila de Madrid, Barcelona.

- A casa es celebraven llargues cerimònies on els familiars purificaven tota la casa amb aigua de mar, i després amb la mateixa tot el cos. Finalment participaven en el menjar fúnebre.
- Els rituals havien de ser realitzats pels familiars més propers. Normalment eren els fills, els qui s'encarregaven d'enterrar al difunt i assumir els costos econòmics.
- El culte als morts continuava el tercer dia després del funeral, el novè, el trigèsim i els dies d'aniversari.

4.1.4 Incineració i inhumació: les formes d'enterrament

En un primer moment, era més usual la incineració, però a partir de començaments de la República, al segle V a.C era la inhumació la forma d'enterrament més habitual, però a finals de la República i principis del principiat va tornar a ser la incineració com pràctica principal, encara que també convivia amb la inhumació.

Malgrat això, s'usarà la inhumació per a pobres i esclaus que eren enterrats de forma col·lectiva. No obstant això, al començament del segle II d.C tornarà a ser la inhumació la principal pràctica funerària, que en certa mesura també és una conseqüència d'un cristianisme cada vegada

Incineració romana.

més estès per l'Imperi, en mantenir aquesta religió la idea d'una resurrecció del cos pel que era necessari garantir la integritat d'aquest.

Segons Lucreci¹⁴, a més de la incineració i la inhumació, existia a Roma un altre ritu, l'embalsament¹⁵, encara que aquest va ser sempre minoritari, excepte a Egipte, on es van seguir mantenint aquest tipus de ritus funeraris. Tant la incineració com la inhumació van conviure a Roma fins a l'arribada del cristianisme, quan es va imposar únicament la inhumació.

---

¹⁴Poeta i filòsof romà.

¹⁵Pràctica que utilitza generalment substàncies químiques, especialment resines o bàlsams, amb l'objectiu de preservar la integritat dels cadàvers.

4.1.5 El regne d'Hades: el destí dels morts

Hades era el déu de la mort, que regia el regne dels morts. Era fill de Cronos¹⁶ i Rea¹⁷, i germà de Zeus¹⁸ i Posidó¹⁹, que tenien el poder sobre el cel i el mar, ell en canvi tenia el poder del món que no es veu.

Tot i que el déu no tenia fama de ser especialment cruel o malvat, la superstició feia que ningú s'atrevis a pronunciar el seu nom, que significava "l'invisible". I se li atorgaven diferents noms.

La missió d'Hades era, principalment, evitar que el que entrava al seu regne no en sortís. Per això comptava amb l'ajuda de Cèrber, el terrible gos de tres caps.

Segons la mitologia grecoromana, el món dels morts es representava com un regne sota terra. Aquests creien que després de la mort, les ànimes es dirigien al Regne d'Hades amb l'acompanyament d'Hermes que s'encarregava de guiar aquestes ànimes.

Les ànimes difuntes esperaven a la vora de la llacuna Estígia, on el barquer Caront, el barquer d'aquesta llacuna, transportava les ànimes d'un costat l'altre, on després serien jutjades.

Caront només transportava a aquells difunts que se'ls havia enterrat amb un òbol sota la llengua, que servia per pagar-li el viatge.

Aquells que no tenien res per pagar a Caront estaven condemnats a romandre a la vora eternament, encara que a vegades es diu que estaven condemnats a romandre-hi 100 anys i que després Caront accedia a portar-los.

---

¹⁶ Fill d'Urà i Gea. El va dirigir als seus germans i germanes, els Titans, en una revolta contra el seu pare i es va convertir en el rei dels déus.

¹⁷Filla d'Urà i Gea, germana i esposa de Cronos.

¹⁸Déu dels déus.

¹⁹Déu del mar.

En la llacuna desembocaven els cinc rius del regne d'Hades: l'Aqueront (riu de la pena), el Cocit (riu de les lamentacions), el Flegetont (riu del foc), el Leteu (riu de l'oblit), i l'Estígia (riu de l'odi). Una vegada allà, les ànimes eren jutjades pels tres jutges infernals :Minos, Radamantis i Èac.

Caront transportant als difunts en la seva barca.

Un cop jutjades les ànimes, eren enviades al Tàrtar si eren malvades, o als Camps Elisis si eren virtuoses, o bé tornaven al Camp dels Asfòdels, si no eren ni malvades ni virtuoses. Virgili en la seva Eneida, concretament al llibre VI, ens proporciona una descripció detallada sobre l'inframón:

« El rei Minos juzga las almas. En la laguna Estigia quedan los suicidas. En los “Llorosos Campos”, se esconden aquellos que padecieron por amor. Sigue la región de los guerreros. Rodeado por el Flegetonte está el Tártaro donde desgraciadas almas sufren los tormentos. Separados del Hades, en los confines de la tierra, junto al Océano, están los campos Eliseos, un lugar lleno de luz en la superficie de a tierra donde habitan los héroes, quienes disfrutan de una vida consciente, eterna y feliz”

4.1.6 El culte als morts

Com ja hem constatat, per als romans els morts no desapareixen completament, tampoc no s'allunyen del tot, sinó que poden influir en els vius per bé o per mal.

Per això els morts eren honorats i recordats en l'àmbit familiar, sobretot aquells avantpassats il·lustres o importants. També els temien, ja que podien causar desgràcia als vius si aquests no els respectaven.

Honar i témer són sentiments contradictoris, aquest fet es va traduir en diferents denominacions d'ànimes dels morts:

- Els Manes (*Manes*): eren els “bons esperits dels morts en general”. En teoria, si els honraven amb els habituals rituals funeraris, no provocaven cap desgràcia.
- Els Lèmurs (*Lemures*): eren les ombres dels morts que tornaven a les cases per inquietar els vius.
- Les Larves (*Larvae*): Eren els esperits d'aquells que van ser malvats o perversos i, per aquesta raó, volien prendre's la revenja amb els vius.

Per tal de mantenir els esperits allunyats, els grecoromans celebraven un gran nombre de festes, la majoria al mes de Febrer, el de les purificacions com el seu nom indica. Les principals festes dedicades als morts són:

- *Lemuria*: eren els dies 9,11,13 de maig. El pare de la família s'omplia la boca de mongetes, i les anava escopint per tota la casa amb el fi d'apartar els espectres dels difunts.
- *Violaria*: era el 22 de març. Consistia en portar violetes a les tombes.

4.2 L'ANTIC EGIPTE

“La vida es tránsito, lo eterno es la muerte”

Libro de los muertos²⁰.

Totes les civilitzacions van presentar rituals i creences davant la mort de diferents formes. Però, en el cas dels egipcis, la importància de la mort en la civilització és prioritzada sobre qualsevol altre tret.

4.2.1 La mort: un concepte d'immortalitat

La concepció egípcia de la mort consistia en el pas a una vida eternament feliç, amb la condició d'haver sigut, durant la vida terrenal, una persona de bones obres.

Això, però, no era l'únic requisit, ja que també era imprescindible conservar el cadàver del mort i realitzar correctament certs ritus fúnebres perquè aquest pugui aconseguir l'eternitat en l'altra vida. Inicialment, la creença inicial en la immortalitat era atribuïda només als déus i faraons, però posteriorment es va estendre a la resta de la població.

4.2.2 El «KA», «BA» I «L'AKH»

La mitologia egípcia explica que cada individu està compost per un «KA» i un «BA», la unió dels quals donaria a l'anomenat «AKH» que és l'element imprescindible per aconseguir la immortalitat i un cop creat durava tota l'eternitat.

En primer lloc, hi havia el «KA», que consistia en la rèplica espiritual. El «KA» seria el que per les civilitzacions occidentals coneixem per l'ànima. El «KA» es caracteritza per compartir amb els vius les necessitats d'aquests últims, per això, una vegada morta i enterrada la persona, aquesta continuava rebent ofrenes per part dels seus familiars.

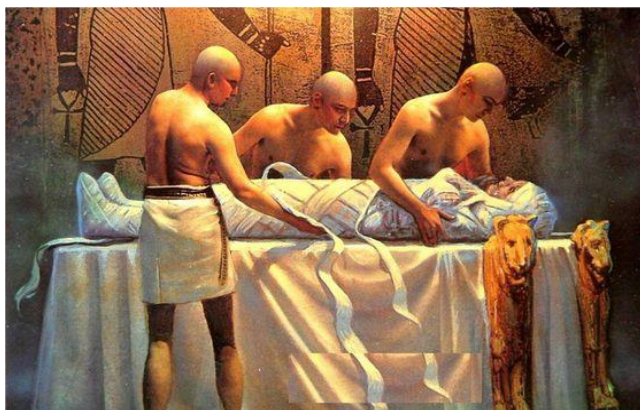
---

²⁰ És el nom modern d'un text funerari de l'Antic Egipte

En segon lloc, tenia lloc el «BA». Aquest també era considerat un esperit, però presentava una diferència significativa respecte el «KA», i és que era l'encarregat de travessar el món dels morts amb els riscos que això comportava. Finalment es produïa la unió entre el «KA» i el «BA», i així s'obtenia «AKH»

Perquè s'aconsegueixi la unió anterior i com a resultat la vida en el més enllà, calien els següents requisits imprescindibles:

1. La conservació del cos després de la mort.
2. Fer pregàries en nom del difunt.
3. L'alimentació del «KA» mitjançant ofrenes.

Ritual que mostra l'escena de la momificació del difunt.

Donada la importància de conservar el cos del difunt, l'embalsament i la momificació, foren les dues pràctiques més sol·licitades entre la població egípcia antiga.

4.2.3 El dia del judici

Segons els textos de la mitologia egípcia, la mort no era més que l'última prova que havia de superar el just. Era considerada el pont que podia unir l'eternitat i la felicitat.

Quan l'esperit abandonava els cos, els egipcis creien que es dirigia pels camins del món dels morts fins a la Sala del Judici que presidia OSIRIS²¹. Només a través d'ell podien tenir accés a la immortalitat. Tan important era la unió entre l'anima de les persones i el déu Osiris que en les inscripcions funeràries el nom del déu apareix com a prefix del nom del mort.

---

²¹Déu egípcia de la mort, símbol de la fertilitat i regeneració del Nil. És el déu de la vegetació i l'agricultura. També presideix el tribunal del judici dels difunts en la mitologia egípcia

Era considerat un déu just, i es deia que qui portés una vida impecable es reuniria amb ell en el més enllà. En aquest viatge l'ànima recorria terribles proves com ara serps i dimonis.

Una vegada arriba el dia del judici, els difunt es trobaven davant d'Osiris, assegut en el seu tro a la Sala del Judici. Aleshores, el cor del mort, que simbolitzava la moralitat del difunt, es pesava amb el contrapès de la ploma de *Maat* que representava el concepte de veritat, harmonia i ordre universal.

Si la balança es decantava pel costat del cor, volia dir que l'ànima era dolenta i perdia la possibilitat de redimir-se.

Per contra, si s'inclinava cap el costat de la ploma l'ànima es salvava. Just sota la balança hi era *Ammut*, el “devorador dels morts condemnats”, que era un terrible monstre amb cap de gos o de cocodril, les potes del davant de lleó i les del darrera d'hipopòtam, i a la seva boca anava a parar el cor dels morts dominats pel mal, impeding-los la immortalitat.

Escultura del déu Osiris.

5- LA MORT I LA RELIGIÓ²²

La religió no és un producte de consum de un gran mercat espiritual, sinó que, essencialment, és una experiència interior.

Francesc Torralba

No es pot analitzar el concepte de la mort sense tenir en compte la religió, independentment de quina sigui. Actualment, podem parlar de moltes religions al món, algunes són semblants, altres completament diferent, però hi ha una característica que forma part de qualsevol religió del món, i aquesta és que compten amb un seguit de regles o consells que els fidels han de seguir.

5.1 LA RELIGIÓ: UN AGENT TRANQUIL·LITZANT

El hombre encuentra a Dios detrás de cada puerta que la ciencia logra abrir.

Albert Einstein

La religió sempre ha volgut despreocupar els seus fidels davant qüestions complexes com ara: Qui som? D'on venim? Cap on anem? Davant aquesta situació, la religió ha adoptat un paper important en la recerca d'un consol davant un fet inevitable: el fet de morir.

Així doncs, cada religió respon, segons les seves creences, al misteri del deixar de ser.

---

²² Per fer aquest apartat m'he basat en els següents llibre:

- BIARDEAU, M. *El hinduisme. Antropología de una civilización*. Barcelona: Editorial Kairós, S.A, 2005. 265 pàg.
- *EL CORÁN*. Introducció, traducció y notes de Juan Vernet. Barcelona: Editorial Planeta, S.A, 1983. 711 pàg.

També, m'he ajudat amb la següent investigació:

- Luis González Cornejo. *El significado de la muerte a traves de la historia y las religiones*. Asociación Mexicana de Educación Continua y a Distancia, A.C.

Segons Freud²³ (1932-1936) "la religió és un poder immens que disposa de les emocions més potents dels éssers humans". El mateix Freud esmenta que la religió compleix tres funcions principals:

1. Satisfer la curiositat natural de l'home de saber, ja que l'informa sobre l'origen i la gènesi de l'Univers.
2. Calmar l'angoixa que l'home sent davant les crueltats de la vida i el destí inevitable de la mort. El consola en la dissort i li assegura un bon final.
3. Difondre regles i consells de com comportar-se en la vida, amb la finalitat d'obrar amb justícia.

Per creure en les respostes que proporciona la religió, hi ha d'haver, però, un cert grau d'espiritualitat. L'espiritualitat és la creença que al món hi ha coses que mai podran ser enteses o percebudes per l'home, ja que ell mateix no té aquesta capacitat. Dintre de les societats tradicionals, la religió ha estat un dels instruments socials bàsics per aconseguir aquest objectiu tranquil·litzador i integrador.

La religió era, és i possiblement serà sempre com una mena de paraigües protector davant allò que l'home no és capaç de desxifrar.

---

²³Metge neuròleg austríac d'origen jueu, pare de la Psicoanàlisi.

5.2 LA MORT EN L'ISLAM

“ I no oirán allí ni vaniloquio ni incitación al pecado, sinó una palabra: Paz”

l'Alcorà

Per als creients d'aquesta religió la mort és la fi del termini que Déu ha concedit per a l'home. Però no representa la fi de la seva vida sinó el pont que el portarà a la vida eterna. Per tant els musulmans creuen en la resurrecció i en un més allà.

La vida és considerada com una mena de control, que tothom passa i experimenta. La salvació depèn del bé i el mal fet al llarg de la vida. Aquest examen, però, és el que determinarà com serà la nostra vida eterna en el més enllà.

Una de les cites que hi ha al l'Alcorà²⁴ sobre la mort és: “ tota ànima provarà el gust de la mort”. No obstant això: "els que hagin cregut i fet el bé, s'allotjaran al Jardí, eternament" (Alcorà, 29, 58).

“Trebal·leu per aquesta vida com si haguéssiu de viure sempre, i trebal·leu per l'altre vida com si haguéssiu de morir demà”. (Mahoma)

Quan la persona es mor, l'àngel de la mort: Ezrael, és l'encarregat de la missió de donar la mort. Tot seguit, l'ànima puja al cel i es retornada al seu creador. «L'Àngel de la mort, a qui heu estat confiats, us dirà, i després sereu retornats al vostre Senyor²⁵. »

---

²⁴ Libre sagrat dels musulmans on hi ha tot allò que déu ha revelat.

²⁵ Alcorà 32,11.

La separació de l'ànima i el cos és un moment molt important en el procés de morir a l'Islam, i com hem dit aquesta missió és a càrrec de l'àngel de la mort. S'ha de destacar que depèn com hagi sigut la conducta de la persona al llarg de la seva vida, l'àngel el tractarà d'una forma o d'una altra.

Quan es tracta d'un bon creient:

"[...] dice el Ángel de la Muerte:

- ¡ Sal, oh espíritu Bueno, a azufayos sin espinas, acacias alineadas, sombras extendidas, agua corriente! ²⁶"

"El Ángel de la Muerte es mas delicado con él que una madre con su niño, sabiendo que este espíritu es querido de su Señor, honrado a los ojos de Dios. Por eso pide un trato amable para este espíritu de quien Dios está satisfecho y lo extrae como se extrae un cabello de a masa de pan. ²⁷"

Una vegada enterrat el difunt, l'home entra al més enllà: una vida estranya i misteriosa. En primer lloc el difunt passa per un interrogatori anomenat "interrogatori de la tomba". Mitjançant aquest interrogatori, el difunt podrà saber si Déu li concedirà el paradís o l'infern. Finalment l'ànima roman, segons la creença, en la mateixa tomba, on esperarà fins el judici final.

El judici final, tindrà lloc quan s'acabi el món, aleshores totes les persones passaran un per un judici, on Déu és l'únic jutge.

---

²⁶ Corán 56: 28-31.

²⁷ Ibn Abi al- Dunya, Abu Bakr " Abd Allah ibn Muhammad ibn Amr (1983): *Kitab al – mawt wa kitab al-qubur (El llibre de la mort i dels cementiris)*. Editat por Lerh Kinberg. Universitat de Haayfa, Hayfa. (La traducció del títol ha sigut realitzada per l'autor d'aquest treball). La cita ha sigut extreta del llibre: (Vázquez: 2007)

L'únic equipatge permès seran les obres que hom ha realitzat al llarg de a vida. El judici final és format per diverses proves que hauran de passar tots els humans. Finalment si la persona no ha sigut bon creient, ni ha cregut en tot allò que ha revelat Déu, la seva eternitat en la vida del més enllà tindrà lloc a l'infern.

Pregària per al difunt abans de l'enterrament.

Per contra, si la persona ha complit amb tot allò que Déu vol i ha estat un bon creient, anirà al paradís, on només hi ha repòs i felicitat . "Al cel van els que moren en gràcia de Déu. Allà gaudeixen de la màxima felicitat sense barreja de cap mal, i per sempre (Mahoma)."

Malgrat que la mort sigui considerada l'únic bitllet que proporciona la vida eterna feliç per als creients musulmans, la mort no deixa de ser un fet que transmet sensacions i pensaments complexos i difícils.

5.3 LA MORT EN EL CRISTIANISME

“Para mí la vida es Cristo, y la muerte, una ganancia”

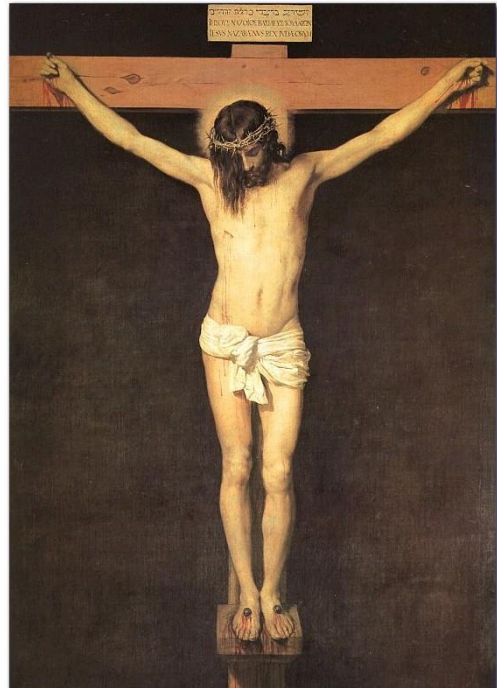
San Pablo

Per als creients cristians, la mort és la conseqüència del pecat original que ha sigut comès per Adam i Eva, la primera parella creada per Déu.

Déu els hi havia permès menjar de tots els arbres presents, excepte l'arbre de la ciència, del bé i el mal, però ells seduïts pel diable, transgredir la llei divina. Així doncs, podem dir, basant-se en les creences de la religió cristiana, que per culpa de l'home, el pecat va entrar al món.

La religió cristiana es basa en la creença que, després de la mort, hi haurà una vida eterna basada en un paradís o un infern. Perquè les persones puguin arribar al paradís, però, es indispensable complir al llarg de la vida amb els deu manaments que Jesús va donar als seus deixebles.

Jesús per als cristians simbolitza l'amor de Déu a la humanitat, ja que en fer-se home assumeix la persona humana en la seva totalitat (malaltia, joia, angoixa, dubtes, violència...) i mitjançant la seva mort i la seva resurrecció obre la porta a una vida eterna; es perdonaran tots els pecats dels humans, sempre hi quan creguin en ell.

Pintura de Crist.

Enmig del dilema de la mort i de la immortalitat, el cristià té la certesa que Déu li ha donat la vida creant-lo a imatge i semblança seva. El cristià sap que quan experimenta l'angoixa de la mort que s'acosta, Crist actua en ell, convertint les seves penes i la seva mort en força redemptora.

Funeral cristià.

I sap també que el mateix Jesús, a qui ha servit, imitat i estimat, el rebrà al Cel, omplint-lo de glòria després de la seva mort. La veritat gran i joiosa de la fe cristiana és que, per la fe en Crist, l'home pot superar amb escreix a l'últim enemic, la mort, obrint-se a la visió perpètua de Déu i a la resurrecció del cos al final dels temps, quan totes les coses s'hagin complert en Crist.

En la nostra societat cristiana la promesa de la immortalitat ajuda a las persones a trobar un sentit a la seva vida, compensant la vida eterna per l'abandonament del seu període a la terra. (Hoffman, 1996).

5.4 LA MORT EN L'HINDUISME

“Todo ser viviente –sin importar el tiempo que viva—debe morir. No hay otro camino. Una vez estás inmerso en la existencia cíclica, no puedes vivir fuera de su naturaleza”

Dalai Lama

L'Hinduisme és de les religions més complexes presents al món. Precisament, jo vaig voler estudiar-la i analitzar-la per aquesta característica.

L'hinduisme és una doctrina amb més de 750 milions de seguidors al món. És la principal religió de la Índia i va sorgir allà mateix cap a l'any 1750 aC. Actualment s'ha estès per gran part del sud-est d'Àsia.

És una religió politeista, ja que creu en molts déus, però no són diferents ni independents, sinó que és el mateix: Brahman, que és realitat absoluta i divina, que té moltes personalitats i cares. Depèn de l'aspecte que presenti en un moment concret, s'estarà referint a un aspecte o un altre.

No podem parlar de l'Hinduisme sense fer referència a la

Escultura del déu Brahman, representat sempre amb tres cares.

reencarnació i al karma , ja que són dos aspectes imprescindibles per entendre aquesta doctrina oriental.

El karma consisteix en la creença de què cada pensament o acció dona com a resultat certes conseqüències. Si una persona realitza una mala actitud, es veurà perjudicat en el futur. Per tant, tot patiment és degut a les accions del passat en aquesta o en una vida anterior. Així que, el nostre present sempre està determinat pel nostre passat, però podem influir en el nostre futur canviant els actes del present.

La segona creença central és la reencarnació, anomenada *Samsara*. Els hindús creuen que la vida mai no ha tingut principi i no tindrà final. La reencarnació consisteix en què les persones sempre hem existit, i que cada vegada que morim, tornem a néixer en aquesta vida o en una altra.

El nostre karma és el que determina la nostra forma en cada una d'aquestes vides. Si una persona fou dolenta, es convertirà en una misèria: un animal, una planta, etc. Però si fou una persona de bones obres, cada vegada tindrà una vida millor fins arribar a la categoria dels déus.

Aquesta categoria s'anomena nirvana, i és una estància on no hi ha ni patiment, ni tristesa ni dolor. Per arribar al nirvana s'han de dur a terme molts rituals que permeten la contemplació i el contacte amb déu. Un exemple d'aquests rituals és el ioga, mitjançant el qual es purifica la ment i l'ànima.

Així que podem definir l'Hinduisme en «l'evolució constant espiritual»

Ja ens podem imaginar com es percep la mort en el món hindú. Al morir l'ànima i el cos subtil abandonen el cos, per tal que l'ànima sigui retribuïda a l'altre món determinada pels seus mèrits o desmèrits, i així proporcionar a l'ànima un cos que s'adapti a una nova reencarnació.

BLOC II: ANÀLISI DEL CONCEPTE DE MORT EN LA SOCIETAT OCCIDENTAL ACTUAL

6- LA MORT: UN TABÚ²⁸

“En mi principio está mi fin”

T.S. Elliot

La mort ha substituït el darrer gran tabú de la cultura occidental: el sexe (Torralba, 2008). L'actitud antiga davant la mort feia que aquesta es visqués d'una forma pròxima i familiar.

A les cases hi convivia diverses generacions i per això els infants també tenien un coneixement significatiu sobre el que passava. Res a veure a l'actitud actual.

Afirma el filòsof Torralba que :

“La invisibilitat de la mort en la nostra cultura (la occidental)²⁹ contrasta amb l'escenificació de la mort en els països del sud del planeta. En algunes àrees del món, els cadàvers s'amunteguen pels carrers, per les places, als marges de les voravies i carreteres, són incinerats a la llum pública. La mort és un espectacle públic.”

En un món modern sotmès al canvi, un dels fets que més ha canviat és el tractament de la mort.”

---

²⁸ Per fer aquest apartat, m'he basat en els següents llibres:

- TORRALBA, F. *Planta cara a la mort*. Badalona: Editorial Ara Llibres, S.C.C.L, 2008. 187 pàg.
- PARAREDA, A. *Aprendre a morir, aprendre a viure*. Barcelona: Editorial Barcanova, S.A, 2002. 149 pàg.

²⁹ El paréntesis el vaig ficar jo per deixar clar que es refereix a la societat occidental.

6.1 LA MORT: PROHIBIT PARLAR-NE

“Soy un fue, y un será, y un es cansado”

F. de Quevedo

En una enquesta³⁰, de les trenta mil persones que van contestar-la, deu mil, és a dir una tercera part, va reconèixer que de petits a casa no s'havia conversat mai sobre la mort.

Actualment vivim en una cultura que nega la mort i fa del fet de morir un tabú. La negació i l'oblit són les actituds més usuals davant la mort. La mort sol esdevenir-se als hospitals, envoltada d'aparells que intenten evitar-la, de vegades fins i tot quan ja és inevitable.

Es disfressa amb paraules, com ara que se n'ha anat de viatge o que s'ha quedat adormit, que poden portar a situacions encara més difícils.

Fins i tot quan es tracta d'una mort anunciada pels metges, de vegades, els familiars la volen amagar al protagonista, també pel mateix sentit de protecció. Com si per no parlar-ne la poguéssim mantenir lluny.

Encara es poden sentir o llegir metàfores o jocs de paraules per evitar pronunciar la paraula mort, com per exemple: “ha passat a millor vida” o “ha esta víctima d'una llarga malaltia”. El sol fet que encara s'utilitzin és ben significatiu de l'actitud que tenim en relació a la mort.

Hi ha circumstàncies en què amb prou feines els més propers poden ser a prop del moribund, i situacions en què ni el mateix moribund pot ser conscient del seu estat, ja que familiars i metges eviten parlar d'aquest fet i eviten parlar-li de la situació. Esquiven mencionar el que és evident.

---

³⁰ SCHNEIDAM, E.S: “You and Death”. Psychology today, juny de 1971. Cita extreta de (PARAREDA, 2002).

El cadàver queda immediatament en mans de les institucions apropiades i és a les funeràries on es reuneix la família i els amics del difunt, i al vespre tanquen i tothom ha de marxar.

També podem observar que els cementiris s'han allunyat dels nuclis de població. Antigament eren al voltant de l'església, al centre del poble. Després les normes d'higiene i sanitat els han anat allunyant i els han portat a la perifèria.

D'alguna manera ens hem anat distanciant de tot el procés de la mort i el morir, deixant-lo en mans d'altres, d'estranyos.

Dit això amb paraules del mateix Torralba:

“S'han fet grans sense entrar en un cementiri, sense acompanyar una persona a morir, sense vetllar un difunt tota la nit, sense d'haver d'enterrar físicament un familiar. La mort els queda lluny, no són conscients de la seva condició mortal, però no es pot imputar a ells la responsabilitat, sinó a l'entorn en el qual han viscut, a les institucions educatives en les quals s'han format, són fills d'un temps que nega la mort, d'una cultura de masses que entreté i distreu permanentment”

6.2 LA MORT EN L'EDUCACIÓ

“Que los amigos aplaudan, la comedia se ha acabado”

L. van Beethoven

Un fet també molt rellevant és que, a les nostres institucions educatives, poca importància se li dona al tema de la mort. S'amaga als nens, per un equivocat sentit de protecció.

Diu Irvin D. Yalom:

“En la nostra cultura occidental hi ha unes directius educatives ben clares per alguns temes com ara l'educació física, l'adquisició de coneixements, les aptituds socials i l'evolució psicològica; però quan es tracta de l'educació sobre la mort, els pares es troben completament sols. En moltes altres cultures hi ha mites aprovats sobre el tema que es transmeten als nens i nenes sense ambigüitats ni angoixes. A la nostra en canvi, li manquen guies identificables; malgrat la importància de la mort en el desenvolupament infantil, cada família ha de decidir per si sola allò que s'ha d'ensenyar als fills. Als infants sovint se'ls ofereix una educació fosca, carregada de l'angoixa dels adults...”³¹

Amb paraules de Geoffrey Gorer: “la mort és el principal tabú del món modern”³².

---

³¹ YALOM, I. D: Psicoterapia existencial. Barcelona, Herder, 1984. Cita extreta de: (PARAREDA, 2002)

³² Philippe Ariès citant Geoffrey Gorer, dins l'antologia La muerte y el morir. Desafío y cambio. Cita extreta de: (PARAREDA, 2002)

6.3 LA REPRESIÓ DEL DOL

“Los rituales públicos alrededor de la muerte se han marchitado y se han contraído de modo que, como acontecimiento social, la muerte ha `muerto´.

T. Walter

Etimològicament la paraula “dol” prové del vocable llatí: *doleo* que significa patir

El dol és la resposta a una pèrdua o separació d'un ésser estimat. La pèrdua d'una altra persona sol iniciar un procés de dol. És un procés que ocorre en totes les persones com a mínim un cop a la vida.

Són característics, durant el procés de dol, una multiplicitat de sentiments i conductes com ara tristesa, ràbia, culpa, ansietat, solitud, fatiga, impotència, buit d'estómac, opressió al pit, sensibilitat al soroll, sensació d'irrealitat, manca d'aire...

Podem diferenciar entre:

- Dol normal: aquest presenta una duració variable, que depèn d'una diversitat de factors com ara l'edat, la personalitat, la capacitat de superar moments difícils...
- Dol patològic: aquest no permet assumir la pèrdua ni adaptar-se al canvi viscut i la seva simptomatologia és més intensa i dura molt més temps. Implica una ruptura de l'equilibri psíquic amb alteracions físiques.

S'ha de destacar que segons el tipus de mort que s'esdevé, es desenvolupa un tipus de dol o un altre.

Normalment, quan és tracta de la mort oportuna, és a dir, aquella en la que coincideixen les expectatives de vida amb la mort, com és cas de d'ancians i que són persones que han passat per un procés d'acceptació de la seva pròpia finitud, s'esdevé el dol normal.

En canvi, davant la mort intempestiva, com les morts de nens o joves, per malaltia fulminant, per assassinat o morts per accident, etc, s'esdevé el dol patològic.

Les etapes de dol són quatre, segons Wysocki i Averill (1990):

- ✓ Shock: és la primera etapa del dol i acostuma a ser la més difícil. Hi ha un fort sentiment de destrucció emocional. Hi ha una gran dificultat de percebre i assimilar el que ha succeït, com a conseqüència es pensa que el que ha passat és irreal.
- ✓ Protesta i enyorança: en aquesta etapa hi ha un reconeixement de la pèrdua de la persona, però encara no s'accepta. S'acostuma a recordar per llargs moments els records feliços que s'han viscut amb la persona morta.
- ✓ Desorganització i desesperació: hi ha una clara acceptació de la pèrdua de la persona i s'assumeix que no es podrà recuperar. Són característiques d'aquesta etapa emocions com desesperació, vergonya, culpabilitat, fúria, etc.
- ✓ Desarrelament, reorganització i recuperació: s'accepta de forma definitiva la mort de l'ésser estimat i es superposa a la situació de dol. L'individu comença a reintegrar-se de nou en la seva vida quotidiana i desenvolupa pensaments que l'ajuden a viure en un estat físic i psicològic normal.

En la segona etapa, augmenta el grau d'estrès.

Com a resultat del l'actitud que presenta la societat occidental respecte la mort, el dol també presenta canvis en la manera en què es du a terme.

En les civilitzacions antigues, la comunitat s'afeblia per la pèrdua d'un dels seus membres. No obstant això, es duen a terme un conjunt de rituals funeraris on es reunien familiars, veïns, amics, etc, amb l'objectiu de manifestar el dol i la tristesa.

En la història contemporània, en canvi, la mort es rebutja i es suprimeix el dol.

A partir de la primera guerra mundial, el 1914, es va començar a prohibir el dol socialment. L'esclat de la guerra en molts països provocà conflictes polítics, socials i personals i sense cap mena de dubte hi va haver un nombre molt gran de mortalitat, en les fronts o les ciutats per diverses causes.

La preocupació de la societat per tants problemes va fer que no hi ha hagués prou temps i tranquil·litat per a poder passar un procés de dol. Així doncs, a partir de la primera guerra mundial a l'Occident no serà correcte manifestar en públic la nostàlgia. Exactament al contrari del que s'ha mantingut durant segles.

A partir d'aquestes dates, es va començar a evitar les visites de veïns i amics. Així que, les persones guarden el dolor i oculten els seus sentiments dins d'elles mateixes.

La manifestació pública del dol, i també la seva expressió amb llàgrimes, van passar a ser de naturalesa morbosa. La supressió del dol, però, no es deu a la frivolitat del supervivent sinó a una coacció d'una societat que comença a experimentar la repressió psicològica i social davant la mort.

Aquesta tendència no només va ser característica d'aquesta època, sinó que va continuar i es va estendre fins a l'actualitat.

Actualment, l'expressió del dol es considerada debilitat.

7- FACTORS QUE HAN FET DE LA MORT UN TEMA TABÚ³³

Molts analistes, psicòlegs, sociòlegs, etc. constaten que la mort ha esdevingut tabú en la societat occidental per diverses raons. Anem a explorar-ne les més crucials.

7.1 LA POR AL DESCONEGUT

“Nada teme el hombre como ser tocado por lo desconocido”

E. Canetti

La por a la mort és inherent a l'ésser humà, en totes les religions, en totes les creences. Això es justifica perquè no comprenem o imaginem que és el final de tot. La finitud és un concepte que és molt difícil de percebre per l'ésser humà. Com a resultat, té lloc una nostra societat que viu privada de la consciència de la seva pròpia finitud.

No podem comprendre el que hi ha a l'altre costat. No sabem què ve. Morir és un misteri. D'aquí la por.

La mort és el límit d'aquesta existència. Més enllà d'aquest límit no sabem el que passarà, no sabem el que hi ha. És un terreny totalment desconegut.

Qui ens pot respondre, de forma objectiva i raonada, independentment de cap religió o creença, preguntes com: què m'espera després de la mort? Estaré sol? Seré conscient? Ningú ho pot fer. Ningú.

---

³³ Per fer aquest apartat, m'he basat en els següents llibres:

- FERNÁNDEZ DEL RIESGO, M. *Antropolgía de la muerte*. Madrid: Editorial Síntesis, S.A, 2007. 352 pàg.
- TORRALBA, F. *Planta cara a la mort*. Badalona: Editorial Ara Llibres, S.C.C.L, 2008. 187 pàg.
-

Podem identificar els processos fisiològics, bioquímics i orgànics que es desenvolupen, però no sabem el que passa amb el jo, amb la consciència, amb la vida mental i emocional que formen la nostra existència.

Així doncs, com que no es pot fer un lloc a la mort dintre de les nostres qüestions clares i “amb coherència”, s’ha ocultat, proscrit i prohibit.

S’arriba a la impressió que no té massa sentit pensar i reflexionar sobre el que no pot canviar, que és més intel·ligent dedicar esforços a qüestions que ens ajudin a millorar la qualitat de vida.

No hi ha dubte de què el valor d’aquests esforços també és molt significatiu i determinant en les nostres vides, però pensar en la mort també és essencial per afrontar amb dignitat la pròpia vida.

Així doncs, les preguntes que no tenen resposta deixen de tenir importància i queden per sempre en les golfes obscures de la nostra ment esperant el moment oportú. El que molts no saben és que aquest moment oportú pot esdevenir en qualsevol moment.

Com Sèneca ha dit: el qui ha après a morir, s’ha després d’èsser esclau.

7.2 LA RACIONALITAT

“Y sin el infierno, la muerte perdió cualquier riesgo espiritual, y se hizo un asunto médico y psicológico”

T. Walter

Durant molt de temps de la història, els que governaven eren emperadors que es consideraven elegits de déu, i així doncs, eren considerats divins.

Aquests han tingut les mans lliures per modelar i controlar les consciències. Han pogut difondre creences religioses sobre la vida i la mort, i ho aconseguien. L'alta taxa de l'analfabetisme i la reduït nombre de persones que “s'atrevien” a pensar d'altra forma, van afavorir aquesta tendència.

Com a resultat, i tal com hem vist en les civilitzacions antigues en aquest treball, les persones tenien el “premi” de l'altra vida com a reemplaçament de la pèrdua de la vida terrenal. D'altra banda tota la població tenia en les mans una creença en la qual creure, i tot fenomen, en aquest cas la mort, tenia una explicació clara i coherent.

Però la cosa no sempre ha seguit així, perquè la societat ha aconseguit desvincular-se de la força “col·lectiva” amb la que imposaven tal control. Al menys en la societat occidental ja ningú es pot posar en el pensament lliure de l'individu.

S'ha deixat l'edat mitjana en què la virtut definitòria era la submissió i s'ha entrat en la modernitat en què el bé més preuat és la llibertat.

Però al mateix temps, a causa d'aquesta modernitat i racionalitat, les creences sobre un més enllà, que han estat efectives durant segles, cada vegada perden importància. Actualment, la gent avui raona i els governants, tant eclesials com civils, ja no poden prohibir la difusió del pensament

En afecte, degut a la racionalitat, les grans institucions que formen la societat també han canviat la seva percepció respecte la mort. Des que els metges van substituir als sacerdots en el llit dels moribunds, la mort ha deixat de ser un passatge espiritual i ha passat a ser un procés biològic més.

La compatibilitat entre la religió i la ciència sempre ha sigut un debat interesant.

Així que, els grans mites han deixat de creguts col·lectivament tal com passava en les civilitzacions antigues.

No sabem què creure sobre el més enllà de les nostres vides. Es creu que som massa racionals per creure en mites, però tampoc la raó ni la ciència poden referir-nos respostes coherents sobre allò que ens passarà. Simplement perquè ningú sap on condueix. Ningú ha tornat per explicar-nos el seu viatge.

Ens hem convertit en una generació que ha sotmès a crítica els relats tradicionals. Es consideren massa puerils i mancats de solidesa epistemològica. Però, què tenim? Quina a sigut la substitució? La resposta és que ens hem quedat amb les mans buides.

Avui en dia, a ciència i la tecnologia són dos fenòmens que han posat en crisi els rituals i les conductes simbòliques de la mort. Tanmateix, els vells mecanismes que socialitzaven la mort i li donaven un espai en la nostra vida quotidiana s'han anat esvaint.

El saber racional tendeix a substituir qualsevol tipus de reflexió, i la omnipresència de les màquines ha fet oblidar molt la eficàcia de tot allò simbòlic.

7.3 L'AVENÇ DE LA TECNOLOGIA

“La naturaleza es objetiva y no proyectiva”

J. Monod

Avui en dia es creu en el caràcter omnipotent de la ciència i de la tecnologia. Es viu del mite que tot està sota el control dels humans, que es poden sotmetre tots els processos de la vida sota el nostre poder.

Es pensa que es possible comprimir i dilatar la vida tal com vulguem, que podem desenvolupar-la segons els nostre criteris i com nosaltres desitgem.

La cultura de la limitació no tolera la mort. Ens han fet creure que podem controlar la naturalesa, però la naturalesa ens planta cara cada dos per tres.

7.3.1 EL COMBAT ENTRE LA CIÈNCIA I LA MORT

Quan la ciència i la tecnologia no havien avançat tant en el seu camp, sobretot en l'àmbit biològic, la mort era molt més present. No hi havia els medicaments que hi ha avui. No existien les operacions mèdiques que avui es poder dur a terme per tal de salvar la vida de les pacients, ni hi havia els transplantament d'òrgans que proporcionen una altra oportunitat de vida als que ho necessiten.

Gran part de la població moria de patologies que avui són completament curables i moltes solucions que avui són possibles, en aquells moments eren una utopia.

Tots aquests factors implícitament van fer de la mort un fenomen molt més acceptat que en l'actualitat.

Avui en dia, la mort s'ha convertit en un resultat que només passa quan la "ciència" falla.

D'aquesta manera, el pensament mèdic ha tendit implícitament a percebre la mort com un fenomen teòricament evitable. I a partir d'afirmar que la mort és evitable, molts científics de totes les parts del món han proposat com un objectiu "trobar un medicament que freni la mort".

Degut a aquesta tendència, la finalitat de la ciència en general, i de la medicina en especial, ha consistit i encara consisteix, en investigar, amb les eines que li proporcionen els coneixements de la seva època, mitjans capaços de prevenir o eliminar totes les causes de mort conegudes.

Fins i tot, s'ha arribat a creure en la immortalitat humana.

La immortalitat ha començat a dominar en el terreny científic, investigant avenços importants per aconseguir "la mort de la mort".

Un dels principals divulgadors d'aquestes noves mesures és Jose Luis Cordeiro³⁴, que afirma contundent en les seves ponències: "Jo no em penso morir". I no és una excentricitat. L'investigador s'empara en estudis -alguns encapçalats per ell mateix- i altres avenços tecnològics, que apunten cap a l'objectiu d'allargar la vida indefinidament.

Així, la medicina passarà a ser preventiva en lloc de curativa, a llarg termini podrem-segons paraules de Cordeiro: presenciar la mort de la mort.

A continuació s'exposen tres pràctiques que s'han iniciat gràcies als avenços tècnics, i que tenen, explícitament o implícitament, com a objectiu: "fer morir la mort".

7.3.1.1 La criogenització humana : La mort de la mort

La criogenització humana consisteix en un mètode científic i mèdic, mitjançant el qual s'aconsegueix l'anelhada prolongació indefinida de la vida de l'ésser humà .El procés d'aquesta tècnica es basa en mantenir el cos humà, una vegada mort, a baixes temperatures per mitjà del nitrogen líquid. D'aquesta manera, s'aconsegueix un

Refrigeradors per a les persones criogenitzades.

estat en què tot el sistema biològic i les reaccions químiques de la persona criogenitzada s'aturen, conservant-se sense danys per anys i anys.

L'antecedent de la criogenització es pot observar clarament en els embrions humans o les cèl·lules germinals (òvuls i espermatozoides), que han estat congelats fins a dues dècades, i posteriorment han donat lloc a fecundacions reproduïdes in vitro que han quedat traduïdes en nadons amb total normalitat.

L'objectiu principal de la criogenització consisteix en donar una segona oportunitat de vida a totes aquelles persones que pateixen malalties greus i mortals o, si s'escau, sense cura, amb l'esperança de què en el futur puguin ser curats gràcies als avanços de la medicina.

A dia d'avui encara no s'ha donat cap cas d'una persona que recupera la seva vida després de ser criogenitzada. Tot i així, els experts es mostren optimistes de cara al futur.

Actualment, hi ha tres grans centres al món: Cryonics Institute a Michigan, Alcor Life Extension Foundation a Arizona i la russa KrioRus.

Tot això és dut a terme en un procés que, lògicament, consisteix en el desafiament de la llei de la naturalesa.

---

³⁴ Docent i investigador de la Singularity University

7.3.1.2 La bio-impressió: Una esperança de vida

Un dels avenços que ha intervingut recentment en l'àrea científicomèdica, amb l'objectiu de prolongar la vida, és la bio-impressió 3D.

En el camp mèdic, aquesta tècnica consisteix en crear òrgans i teixits artificials.

Mitjançant la bio-impressió, es podrà crear tota mena de teixits.

El procediment d'aquesta nova tècnica es basa en combinar el

cultiu de cèl·lules mare i l'enginyeria tissular. D'aquesta manera es donarà lloc a òrgans a mida del pacient, fent-los totalment compatibles i acabant així amb l'índex de rebutjos.

L'objectiu de les bio-impressions 3D és poder escurçar les llistes d'espera de les persones que requereixen de transplantaments necessaris d'òrgans determinats.

En l'actualitat, aquest tipus d'impressions ja s'utilitzen per fer implants cranials i pròtesis de diferents tipus.

Tot i ser una ciència recent, no deixen d'estendre les seves aplicacions, impulsades per diverses companyies. La bio-impressió 3D es troba en la seva primera fase, però, malgrat això, es considera com la via més "fidel" de la medicina regenerativa i un mitjà per millorar la nostra qualitat de vida i allargar-la més temps.

7.3.1.3 L'envelliment: Patologia curable

L'envelliment ja no es considera una destinació insalvable i natural, ja que ha passat a la categoria de malaltia, o, millor dit, una patologia curable més.

Segons les estimacions Aubrey de Grey,³⁵ controlar l'edat biològica de les cèl·lules té previsió de convertir-se en realitat per a les pròximes dècades.

Grey considera que la mort és un concepte religiós, no científic. Per al mateix gerontòleg, el cos humà és semblant a una màquina: «Som com un cotxe, i si aprenem a reparar l'estructura, podrem funcionar indefinidament». Descriu un futur en què els viatges a urgències serien com qui va al taller a per una peça de recanvi: “Com passar la ITV”.

Molts científics es queixen de les afirmacions desmesurades que consisteixen en considerar l'envelliment com a malaltia i no com a qualsevol procés de la vida. Altres reconeixen el mèrit d'aconseguir atenció mediàtica per a un camp: l'envelliment, que necessita més atenció i recursos.

Tots aquests fets que, d'entrada, semblen canvis només en l'àmbit tecnològic, queden reflectits en la societat. Ja que, si els avenços tecnològics i científics de la societat occidental tenen com objectiu frenar l'envelliment, això queda traduït en els hàbits que inconscientment són influenciats per aquests canvis que són duts a terme. Aquesta influència és potenciada per molts mitjans, la publicitat n'és un exemple.

---

³⁵ Gerontòleg biomèdic i professor de la Singularity University i al mateix temps, dirigent de la fundació Estratègies per a la Senescència Negible (SENS).

D'aquesta manera, a les persones grans se'ls imposa els riscos associats a la vellesa des de tots els àmbits, i la forta pressió publicitària els obliga a fer tot el possible per no aparentar l'edat que tenen.

Així doncs adopten pràctiques per ocultar el màxim possible els trets de l'envelliment, fet que justifica l'actitud de la societat en general enfront la mort.

V- Humacell és una vacuna que retarda els efectes de l'envelliment fabricada per Vitacell Laboratory.

En definitiva, en una era caracteritzada per la innovació tecnològica, en una societat on l'envelliment és considerat una patologia, s'ha construït negativament l'envelliment. Al mateix temps, la ciència com a agent positiu, s'ha convertit com quelcom capaç de tractar aquesta patologia: la de fer-se grans i la d'apropar-se al nostre fi.

En aquesta "lluita contra la vellesa", hi ha molts productes que neguen l'envelliment i implícitament la mort també. És el cas de tot tipus de cremes que es troben al mercat amb la finalitat d'evitar i tractar trets físics de la longevitat.

Cal ressaltar que no es pretén de cap manera criticar o jutjar aquestes pràctiques que són dutes a terme per una part significativa de la societat.

No obstant això, s'ha de deixar clar, que des de un punt de vista antropològic i social, aquestes pràctiques no deixen de ser un factor que demostra la conducta de les persones amb la mort, ja que demostren un intent d'allunyar tot allò que ens apropa a la mort.

8- CAMÍ CAP A L'ACCEPTACIÓ

“La muerte es una vida vivida. La vida es una muerte que viene”

J.L. Borges

Ocultar la mort és un mecanisme de defensa, però no és la resposta adequada enfront la mort.

És una manera de protegir-se de la veritat més crua de totes, una còmoda forma d'instal·lar-se en una farsa i perpetuar tant de temps com es pugui. Es pot viure de farses, però no es pot ocultar el que és diàfan.

Ho deixa molt clar Torralba quan diu que no hi ha ombres al migdia quan el sol és perpendicular a la terra, ni maneres de silenciar la mort quan la seva presència és eixordant. Malgrat la ciència va allargant les nostres expectatives de vida no som immortals.

La vida, des del seu principi fins al seu final, és una escola. Quan hem après tot el que ens ha sigut possible, i quan hem ensenyat tot el que pogut, acabem el cicle de la vida i tornem a casa, al no-res, a allò que érem abans d'existir

Hem d'interioritzar què formem part de la natura. I a la natura tot el que viu té un cicle diferent que culmina amb la mort. No hi ha res fix perquè tot va canviant. Complex això? No, no és gens complex, només fa falta pensar en les estacions de l'any; es comença amb l'hivern que deixa les fulles a terra i molts animals inactius, quan l'hivern acaba la seva funció, aleshores ve la primavera de nou i, continua allò que l'hivern ha començat.

Tots complim el cicle pel qual estem determinats. No es pot canviar, només si es pot intentar d'entendre la vida com una eina que ens ajuda a acceptar el nostre final.

Hem de tenir la màxima esperança que acabarem els nostres projectes que, amb devoció i entrega, hem començat al llarg de la vida.

L'esperança que la mort sabrà esperar i no els escaparà a la meitat és essencial per viure. És de necessitat primària.

Pensar en la mort de manera abstracta, és a dir solament en el fet de que tothom mor, no genera inquietud. El que genera la verdadera inquietud és l'anticipació de la pròpia mort o la mort dels altres.

L'anticipació de la pròpia mort és significant ja que permet relativitzar el propi ésser, i que gràcies a aquesta anticipació ens adonem que no som absoluts. Aquesta anticipació no alleugera el drama d'haver-se'n d'anar, però permet prendre's la vida amb una certa distància.

D'altra banda, indirectament a través de la mort de l'altre, també prenem consciència de què som mortals. La mort aliena és un esdeveniment objectiu que ens ensenya a les persones que ens ha de passar el mateix . En efecte, qualsevol persona que hagi viscut la mort d'un a familiar o amic coneix que aquesta mort se sent com si fos part de la nostra vida.

S'ha de deixar clar que pensar en la mort pròpia o la d'alguna persona estimada és una situació difícil, al fer-ho, ens veiem com si fóssim una pedra desorientada en un riu d'aigües mogudes. Ens sentim llençats d'un costat a l'altre i els cops et deixen bastant adolorit, però l'avantatge és que sortim més preparats per la vida i més "polits", perquè hem après una lliçó.

El curiós és que les aigües mogudes ja estaven allí, el riu també, només faltava que arribés la pedra per viure aquesta situació. Fer una escultura no consisteix en inventar-la, perquè en realitat l'escultura ja esta feta a l'interior de les pedres, només necessita l'escultor capaç de treure l'excedent i fer visible la essència que sempre havia estat allà.

Els humans fem el mateix a l'aprendre les lliçons de la vida: traiem l'excedent per revelar el que tenim a dintre.

Acceptar la mort és una de les lliçons més difícils que podem viure.

Acostumem a situar la mort al final de la vida, tot i que no sabem quina és la nostra data de caducitat. Ignorem que la mort no té requisits per emportar-se algú i que mai se sap quan haurem consumit tota la nostra bateria. La mort pot no ser tan llunyana com pensem.

Cal pensar en la mort. Però no per angoixar-se ni per obsessionar-se , sinó per viure més plenament , més intensament i també més seriosament cada instant de la nostra vida.

Com escriu Marcial, “no és de savi dir: viure. És molt lluny de la vida de demà. Viu avui”(Torralba, 2008)

La pèrdua ens ensenya a determinar allò que és realment valuós. La possibilitat de perdre a algú per sempre ens fa veure el valor que té per nosaltres. I el valor que tenim per nosaltres mateixos. De vegades dediquem més temps a les coses que ens són prescindibles i no fem cas de les que realment ens omplen i fan més plena la nostra vida.

Reflexiones sobre el sentit de la vida en si ajuda molt a tranquil·litzar la ment, a fer-nos més conscients de nosaltres mateixos, a no dirigir la nostra vida només cap a unes fites que ens haguem posat, oblidant-nos de gaudir del camí.

El filòsof Torralba en el seu llibre “Planta cara a la mort” comenta que si el nostre temps fos infinit, no hi hauria cap raó per fer avui el que es pot fer l'endemà. Doncs, prendre consciència de la realitat de morir vol dir entendre que cada moment de la vida és únic.

Com expressa Torralba:

“Només qui sap que després del dia ve la nit, treballa el dia fins al darrer raig del sol. Quan una persona té molt clar que aquest petó pot ser l'últim, que aquesta abraçada pot ser la darrera, que aquesta carícia pot ser l'última, besa com mai, abraça com si volgués fondre's amb l'altre, acaricia com si la pell de l'altre fos el tresor més preuat”

PART PRÀCTICA

9. ENTREVISTES QUALITATIVES

En la part pràctica del treball s'ha decidit realitzar dues entrevistes sobre la mort des de la perspectiva de dues religions: l'islam i el Cristianisme.

Per una banda s'ha fet l'entrevista al portaveu de la Comunitat Islàmica de Reus i Comarca: Mohamed Said Badoui.

Paral·lelament s'ha realitzat una altra al capellà de la parròquia de Sant Bernat Calbó de Reus: Josep Moreno.

L'islam i el Cristianisme són les dues religions que fins ara han tingut una influència significant en la meva construcció social. Musulmana i practicant d'aquesta religió, de ben petita, m'he traslladat a un país pràcticament cristià, i per tant, he hagut de conviure amb persones de religió cristiana.

Comparar costums, creences, i ideologies entre aquestes religions sempre m'ha interessat i per això no ha pogut faltar en el meu treball de recerca.

L'objectiu d'aquestes entrevistes va ser comparar la visió i el paper de la mort en les dues religions. Les preguntes van ser pràcticament les mateixes, per tal de poder extreure'n conclusions objectives.

9.1 ENTREVISTA A MOHAMED SAID BADAOU

L'entrevista³⁶ va ser realitzada a Mohamed Said Badaoui, portaveu de la Comunitat Musulmana de Reus i Comarca, el 22 de novembre del 2017, per via virtual.

L'entrevista està dividida en dues parts.

La primera part consisteix en preguntes sobre la mort i la religiositat.

La segona en canvi, consisteix en tractar el tema de l'assegurança de la mort que es duu a terme a la mesquita de Reus. Amb altres paraules aquesta darrera part fa referència als processos administratius que es realitzen per la comunitat musulmana de Reus.

Mohamed Said Badaoui en *La nova Ràdio*

9.2 ENTREVISTA A JOSEP MORENO

L'entrevista³⁷ va ser realitzada a Josep Moreno, capellà de la parròquia de Sant Bernat Carbó, el 27 de setembre del 2017, a l'institut Josep Tapiró de la ciutat de Reus. L'entrevista no consta d'una segona part com l'anterior, ja que, actualment, els processos administratius davant la mort es duen a terme en els tanatoris juntament amb altres institucions i no a l'església.

Josep Moreno durant l'entrevista.

---

³⁶ Veure l'annex per accedir a l'entrevista.

9.3 CONCLUSIONS

Una vegada finalitzades les dues entrevistes, va ser l'hora d'analitzar-les i comparar-les.

En primer lloc, s'ha vist clarament com hi ha una semblança molt gran en les respostes entre les dues religions respectivament.

Les principals semblances entre l'Islam i el Cristianisme, a partir d'aquestes dues entrevistes, són:

1- Percebre la mort com la fase per la qual s'accedeix a un més enllà, a una altra vida. “És viure, és com canviar de parròquia, de casa o de feina “ Aquesta fou la resposta que va fer el capellà quan se li preguntà què era la mort per ell. També ho deixa clar Mohamed Said Badoui en dir les següents paraules: “És un viatge a un altre destí”

2- Veure que la vida és un control, i per tant les obres realitzades per l'individu són les que determinen si s'anirà al cel o a l'infern. Ho deixa clar Josep Moreno en expressar:

“Per aquesta raó hem de realitzar bones obres al llarg de la nostra vida, perquè són l'única cosa que ens acompanyaran cap a déu. Totes les nostres propietats, els diners, la casa , el cotxe... Tot ho deixarem enrere nostre”.

3- La presència d'una acceptació de la mort, ja que després d'aquesta és quan comença la “veritable vida”.

Ho deixa clar Mohamed quan afirma que la mort és retornar a la generositat i misericòrdia de Déu. Així que, en teoria els creients d'aquestes dues religions tendeixen a acceptar més la mort per la recompensa que té després de la vida. “Un cristià ha d'estar sempre apunt.” Afirma el capellà.

Tot i així, s'ha de ressaltar, però, que l'acceptació de la mort no només és un fet que depèn de la religió, ja que hi ha altres factors com poden ser l'edat, la cultura, la personalitat i el caràcter de la persona etc.

---

³⁷ Veure l'annex per accedir a l'entrevista.

10. ASSISTÈNCIA AL SERVEI DE DOL

El dol reprimat és propi de la societat moderna i, per tant, una conseqüència del fet d'ocultar la mort.

Així doncs, s'ha volgut contrastar aquesta afirmació en l'entorn proper. Es va decidir doncs, assistir com a observadora al servei de dol que ofereix el Tanatori de Reus.

L'objectiu d'aquesta assistència va ser veure i fixar-se en el comportament de les persones que havien patit pèrdues significants. Així com detectar les fases de dol per les que passaven i veure com les passaven.

També volia escoltar les emocions i situacions de les persones que passaven pel dol.

El dia 6 d'Octubre del 2017 he quedat amb Montserrat Claramunt, administrativa al Tanatori, que m'ha atès.

Abans que comencés el servei de dol, vam parlar la Montserrat i jo sobre la seva experiència en el tanatori, tant laboral com personal.

Poc després, va començar la sessió en la qual estàvem: la psicòloga, 6 persones que passaven pel dol, i jo.

La sessió es realitzava amb l'objectiu de què aquestes persones poguessin expressar les seves emocions, desigs, por i preocupacions amb tota la tranquil·litat, amb l'ajuda de la psicòloga que intervenia quan calia o quan se li feien preguntes.

Vaig treure com a conclusió que depèn de la persona perduda i la relació que es tenia amb aquesta, el dol podia ser normal o patològic.

Montserrat Claramunt i jo.

Per una banda, el cas d'una dona que havia perdut la seva mare d'edat avançada, era el dol més comú i el que és considerat "dol normal" pels psicòlegs. Aquesta dona explicava que ella ja esperava la mort de la seva mare, i per tant no era un fet inesperat. També deia que hi va haver temps de parlar serenament i "acomiar-se" de la seva mare. Això, normalment fa que el procés de dol sigui superable.

Per l'altra banda, també he pogut detectar un dol més aviat patològic per les característiques que presentava. Es tractava d'una parella (la mare va ser la que va explicar el cas) que havien perdut a una filla de 23 anys per una malaltia. Era el cas més difícil i el que més m'ha afectat personalment. Feia més de sis mesos de la mort de la filla, i a la mare encara no li ha sigut possible "acceptar" l'esdeveniment. Està clar que és una situació molt difícil i això és el que justifica la complexitat de la situació dels pares. En aquest cas, es pot observar com el dol encara està en la seva primera fase.

La psicòloga va deixar clar en la sessió que cada persona havia de "ser compatible amb el seu dol singular" ja que no hi ha un model de dol que s'hagi de passar perquè no es consideri un dol patològic.

La sensibilitat de culpa, segons els psicòlegs, és molt comú en els dols. Aquesta afirmació l'ha que pogut observar en més de tres casos perquè es veia clarament.

Un altre aspecte rellevant, que trobo important a destacar, és l'incapacitat d'expressar les emocions, cosa que vaig observar en 3 casos de sis.

Una dona, que havia perdut el seu marit, per exemple, explicava plorant, com se sentia trista per no poder manifestar el seu dol. Deia que els seus fills li proposaven que fes alguna activitat per canviar d'ambient, quan el que volia ella era parlar constantment el seu marit.

Finalment, l'experiència va ser única, inoblidable i també forta emocionalment.

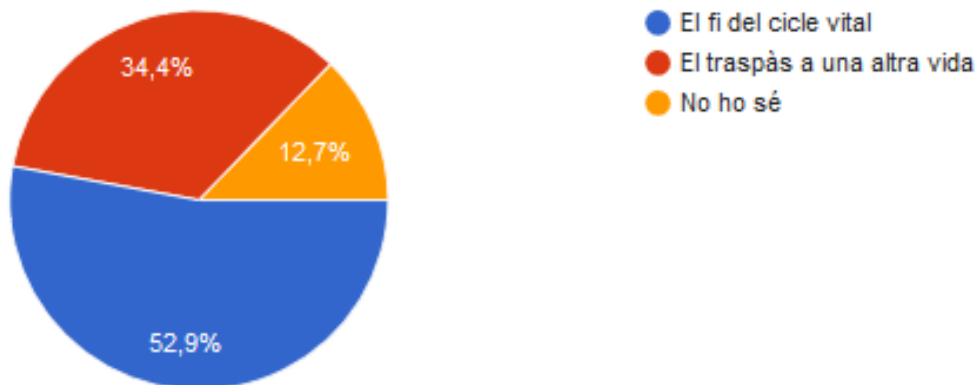
11. ENQUESTA QUANTITATIVA

L'enquesta³⁸ qualitativa va consistir en un estudi de població amb l'objectiu d'interpretar la relació que la població qüestionada té amb la mort. Es va passar l'enquesta a 157 persones, amb tres franges d'edat possibles:

- 10 – 20
- 20 – 40
- 40 - ∞ ³⁹

Els resultats i les conclusions obtinguts són:

1- Què és per tu la mort?

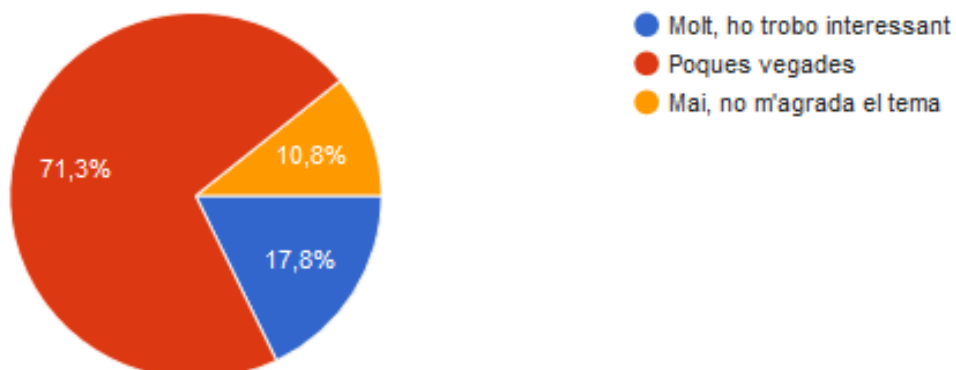
Com es pot observar, 54 persones de les 157 enquestades, és a dir un 34,4% creuen en una vida més enllà. 83 persones, és a dir, un 52,9% del total, pensen que en la mort acaba la nostra existència. I només 20 persones, és a dir un 12% del total, no ho sap.

---

³⁸ Per accedir a les preguntes de l'enquesta entreu al següent enllac: <https://goo.gl/uvndbf>

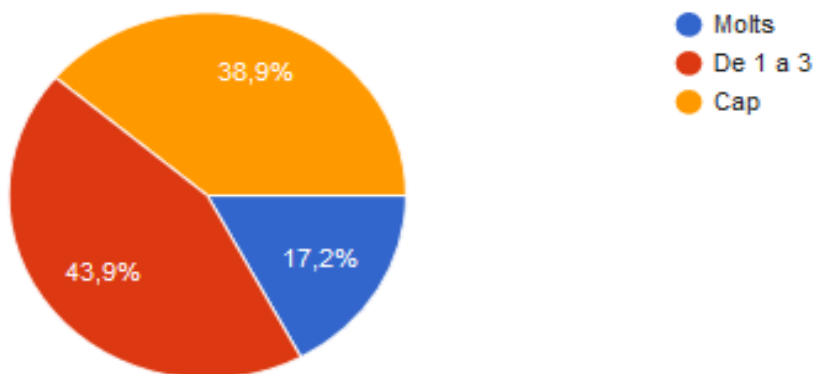
³⁹ L'infinit simbolitza qualsevol edat a partir dels 40 anys.

2- Amb quina freqüència parles de la mort?

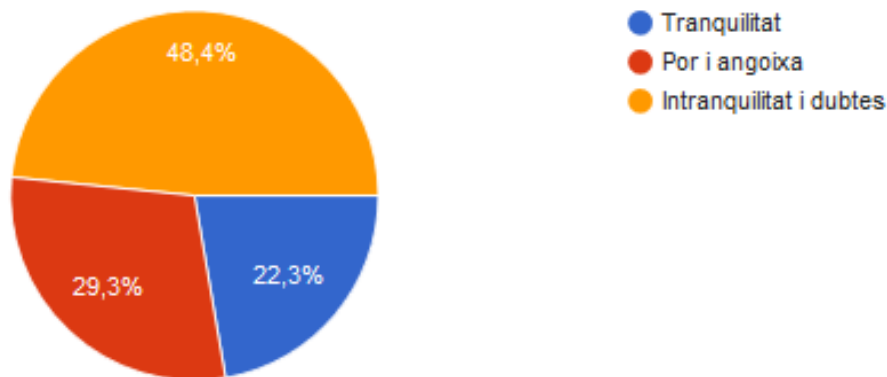
Com es pot veure, 112 persones de les 157 enquestades, és a dir, un 71% del total, parlen pocques vegades sobre la mort. A un 10,8% (17 persones) no li agrada gens els tema. Finalment només un 17,8% del total, troba interessant el tema de la mort.

3- A quants funerals has assistit de petit/a?

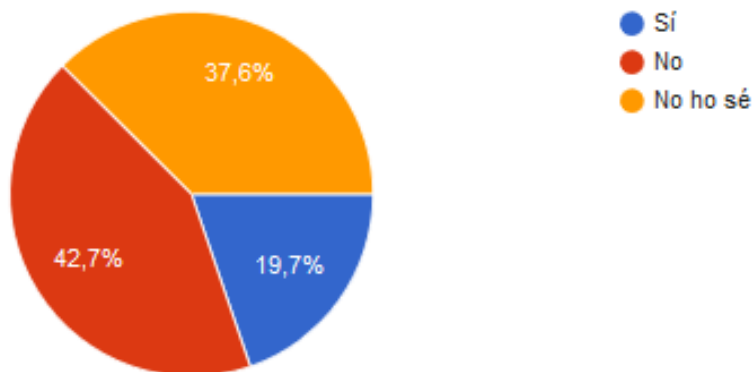
Com es pot observar , 69 persones de les 157, han assistit en la seva infància entre 1 i 3 funerals. Només una 17,2% (27 persones) han assistit a molts. Finalment un 38,9% del total (61 persones) no n'han assistit a cap.

4- Pensar en la mort et provoca:

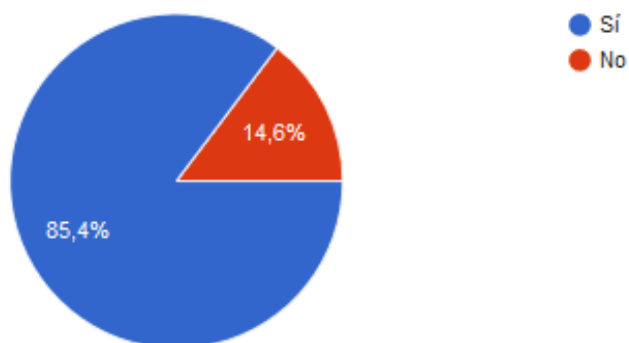
Es veu clarament que, d'una banda, només un 22,3 del total (35 persones de les 157 enquestades) sent tranquil·litat al pensar en la mort. D'altra banda, la resta de les persones, que representen conjuntament un 77,7% del total, experimenten por, angouxa, intranquil·litat i/o dubtes al pensar en la mort

5- Et sents preparat/preparada per a la mort ?

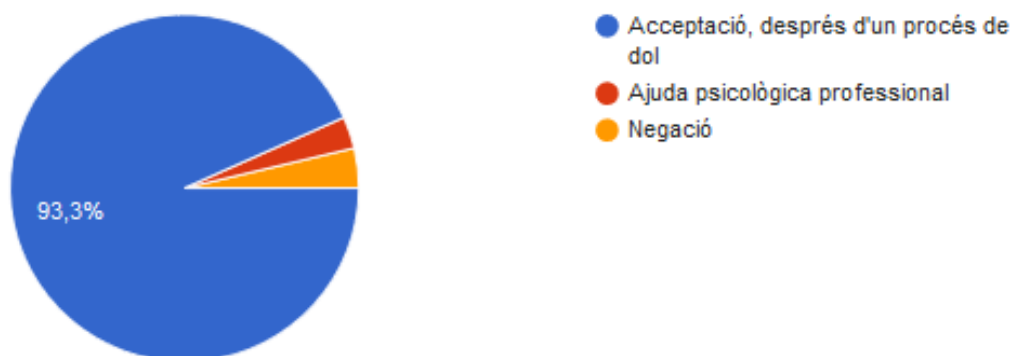
Com es pot observar, només 31 persones de 157, és a dir, el 19,7% del total es senten preparats per la mort. El 42,7 % , quasi la meitat del total, no es senten preparats. Finalment, un 37,6% del total, una dada significant, encara no ho sap.

6- Has viscut la mort d'un ésser molt estimat?

134 persones han experimentat la pèrdua d'un ésser estimat, mentre que 23 persones no han experimentat cap pèrdua encara.⁴⁰

7- Si la resposta anterior ha sigut " sí ": Com ha sigut la teva reacció davant aquesta pèrdua?

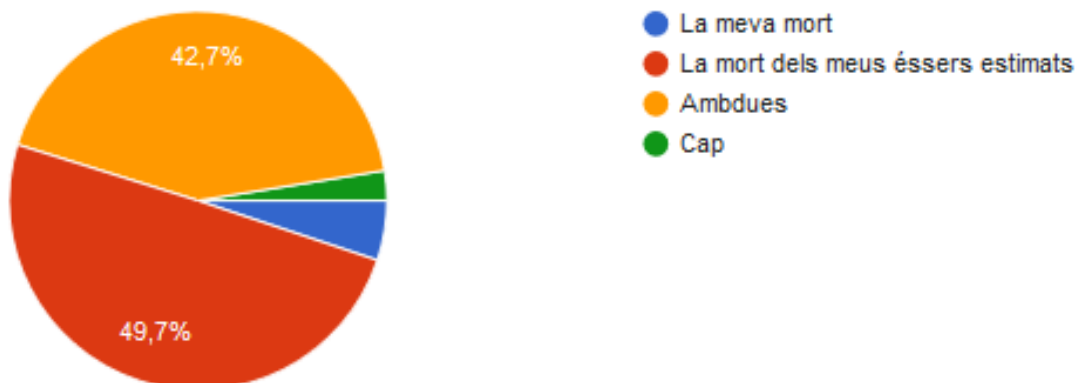

126 persones de les 157 enquestades, que representen un 93,3% del total, accepten la mort dels altres, després d'un procés de dol. El 3,7% (5 persones) ha negat la mort i només un 3% del total (4 persones) representa les persones que han necessitat ajuda psicològica després de la mort d'algú

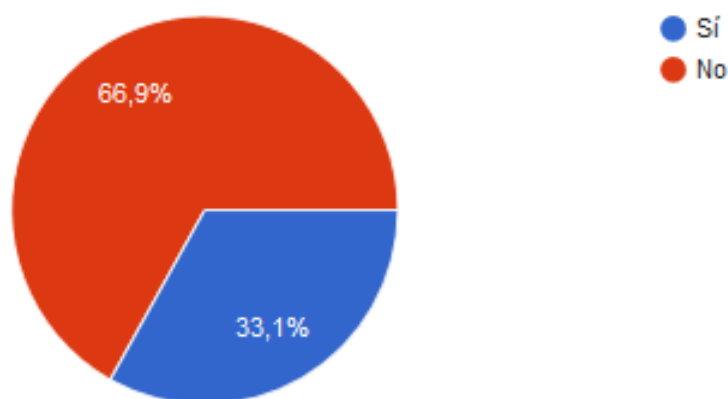
⁴⁰ Aquesta pregunta ha sigut formulada per veure si hi ha diferències significatives entre la gent que ha viscut la mort d'un ésser estimat i aquelles que no. Les conclusions d'aquesta comparació estan a les conclusions.

8- A quina mort tems més?

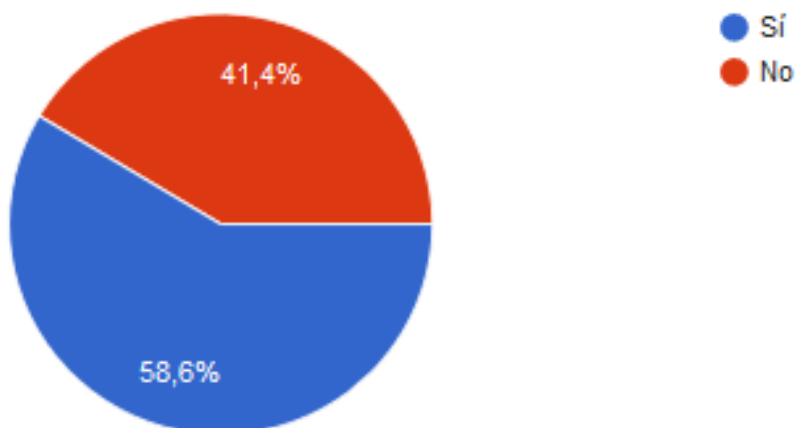
Els resultats demostren que la mort dels éssers estimats també produeix por i angoixa juntament amb la pròpia. 78 persones de les 157 enquestades (49,7%), casi el 50% del total, temen més la dels altres. Paral·lelament, s'observa que el 42,7% del total les temen ambdues. 5,1% (8 persones) li té por només a la seva mort. Finalment, 4 persones només no temen a cap.

9- La religió i/o cultura influeix en la teua percepció de la mort?

Aquesta pregunta s'ha formulat per saber si les persones són conscients de la influència significant que reben de la seva cultura i/o religió o no. Més de la meitat de les persones enquestades, exactament 92 persones, creuen que sí influeix. El percentatge de les que no creuen que influeix és 41,4%, que representa a 65 persones del total.

10- Voldries ser immortal?

El 66.9% del total, que representa a 105 persones, no volen ser immortals, mentre que 52 de les 157 enquestades, sí ho volen ser.⁴¹

---

⁴¹ Aquesta pregunta es comparà amb altres variables per treure conclusions.

12. CONCLUSIONS

Després d'acabar el treball, constato que no estava mal encaminada respecte la hipòtesi principal del treball.

La conclusió principal consisteix en afirmar que la mort és un tema tabú en la societat occidental actual. No obstant, s'han de remarcar algunes conclusions secundàries importants.

- En primer lloc, s'ha de deixar clar que la por, la sensació d'angoixa i intranquil·litat davant la mort han existit, existeix i probablement existirà en qualsevol època de la història de la humanitat, i en qualsevol persona. De fet, un 77,7% del total de les persones que han respost l'enquesta, experimenten por, angoixa, intranquil·litat i/o dubtes al pensar o reflexionar sobre la mort.
- La finitud és un concepte difícil de comprendre. La voluntat de viure per sempre és profunda en l'home, com manifesten des dels filòsofs, els literats, els artistes, els poetes... L'home anhela perdurar; i tal desig es manifesta de múltiples formes: en els projectes humans, en la voluntat de tenir fills, en el desig d'influir sobre la vida d'altres persones, de ser reconegut i recordat; en tot això, es pot endevinar el desig humà d'eternitat.
- L'home per naturalesa presenta por a tot allò que li es desconegut. La mort és un camp totalment desconegut, s'han fet investigacions sobre les causes i les conseqüències de la mort, però ningú no ha tornat a reviure per explicar-nos la seva odissea, i per això, cap viu pot afirmar amb fermesa allò que li ha passat a un difunt. A causa d'aquesta incertesa i desconeixement característics de la mort, aquesta sempre ha provocat, provoca i probablement provocarà un sentiment de por i angoixa als éssers humans.

- Així mateix, segons els resultats de l' enquesta realitzada, les persones temen més a la mort dels altres que a la pròpia. 78 persones de les 157 enquestades, que representen un 49,7%, quasi el 50% del total, temen més la mort dels seus éssers estimats. Paral·lelament, s'observa que el 42,7% del total les tem ambdues. I només el 5,1% (8 persones) tem més la mort pròpia.
- S'ha de deixar clar que la forma actual de percebre l'inherent por de l'ésser humà envers la mort, la és pròpia i fruit de la cultura postmoderna i de l'actualitat. Aquesta conclusió s'afirma gràcies a la comparació realitzada entre la visió de la mort en les civilitzacions antigues i en l'actualitat. Aquestes diferències són les següents:
  - Per una banda, en les civilitzacions antigues, la mort era molt pública i compartida.
En la civilització grecoromana, la mort era un esdeveniment que s'havia de preparar, les cerimònies funeràries duraven molts dies i cada ritual es vivia i es portava a terme amb tranquil·litat.
En la civilització egípcia, la percepció de la mort era molt semblant a la que hi havia en la civilització grecoromana. Pels antics egipcis, el concepte de mort també era interioritzat i assumit. Les persones preparaven, en vida, tot allò que volien que es fes un cop mortes. En definitiva, la mort era un assumpte completament assumit.
  - Per l'altra banda, en la societat occidental actual, la racionalitat, el progrés i la tecnologia mèdica, han modificat l'actitud davant la mort.

- S'ha tecnificat la vida humana. L'explosió tecnològica ha portat la mort als hospitals, i el cost ha estat una mort en soledat, en un medi hostil, entre màquines i tubs. S'han retardat els efectes de l'envelliment fins i tot amb vacunes. Sembla ciència-ficció, però s'ha arribat al punt d'intentar impedir la mort amb la criogenització, cosa que mai havia tingut lloc segles enrere.
- Un altre factor important és la presència de la mort en la nostra vida. Temps enrere, la gent moria d'una simple grip o d'una infecció i les persones comptaven amb una esperança de vida inferior als trenta anys. Això quedava traduït en una gran presència de la mort en la vida quotidiana de la gent, i com a resultat, hi havia una interiorització de la mort individual.
- Actualment, en canvi, la taxa de mortalitat. En els països occidentals i, sobretot els europeus, és molt baixa (degut a les innovacions científiques i tecnològiques) comparada amb la de dècades enrere. Així que, el fet que la mort sigui poc habitual en el nostre entorn, dificulta l'anticipació de la pròpia mort.
- En l'antiguitat, les creences eren gairebé compartides per una àmplia població degut al poder de les institucions religioses que aprofitaven l'analfabetisme i l'obeïment de la gran població. La religió tenia molta importància i influïa molt en les creences de la gent, tant per la via de la manipulació com per via de la força. Tanmateix, ningú no es qüestionava o dubtava d'allò que deien els llibres sagrats. Com a resultat, hi havia una explicació clara sobre allò que passaria després la mort. No hi havia dubtes i les conviccions eren compartides conjuntament per tot el territori d'un regne o imperi.

- En canvi, avui en dia, la racionalitat i la desvinculació de la ciència de la religió, ha posat en dubte qualsevol creença que no es pugui demostrar empíricament. Gran part de la població creu en només allò empíric i clar. I ningú, almenys en la societat occidental, no està obligat a creure en una ideologia determinada. Això ha quedat reflectit en les enquestes, ja que 83 persones, és a dir, un 52.9% del total, més de la meitat de les persones enquestades, pensen que en la mort acaba la nostra existència.
- Aquesta racionalitat, però, ha incrementat el grau de por davant la mort en comparació amb el que se sentia antigament. Això ve donat perquè, davant la descreença en dogmes, la ciència tampoc és capaç de donar explicacions empíriques sobre el més enllà, cosa que augmenta els dubtes en aquest camp i, com a resultat, augmenta també la angoixa i la por .
- Davant de la racionalitat de la societat actual, trobem que la tanatologia i la psicologia ha passat a ocupar, juntament amb la religió, el paper de consolar i donar respostes lògiques davant la mort. Els serveis de dol són una peça imprescindible en la nostra societat. Aquests són presents en moltes institucions: hospitals, tanatoris o centres sanitaris. Durant la meva assistència al servei de dol, la psicòloga era l'encarregada de donar consells i de respondre preguntes sobre la situació emocional de cada un.
- Respecte a la religió, aquesta sempre ha influït sobre la percepció de la mort ja que forma part de la nostra construcció social. Pel que fa a les religions escollides en el treball, trobem que entre el Cristianisme i l'Íslam, tret de petites diferències i matisos, hi ha una gran semblança en les creences vinculades a la mort: l'home determina la seva vida del més enllà amb les accions realitzades a la vida terrenal.

- Pel que fa a l'Hinduisme, l'ànima de la persona viu eternament en un cercle viciós i no mor mai.

Mentre que a l'Islam i al Cristianisme només hi ha un sol naixement, a l'Hinduisme té lloc una sèrie de morts i reencarnacions infinites en cossos i aspectes diferents. Aquesta és la diferència crucial entre les dues religions monoteistes i l'Hinduisme.

- Malgrat el pes de la ciència i la racionalitat presents en l'actualitat, la fe en la religió, independentment de quina sigui, segueix sent una font de conviccions i coneixements per un nombre molt gran de persones. I òbviament, el fet de creure o no en alguna religió determina la percepció envers la vida i la mort. En efecte, de les 54 persones que creuen en un més enllà després de la mort, 42 no voldrien ser immortals. El fet de que els 90% de creients no ho vulgui ser, té la seva lògica, ja que creuen en una altra vida eterna després d'aquesta.
- Després d'analitzar les entrevistes, assistir al servei de dol i d'interpretar els resultats de les enquestes, he arribat a la conclusió que la percepció de mort també varia pel factor de l'edat.

- Efectivament, la percepció davant la mort varia segons l'edat. Normalment, els adolescents acostumen a no plantejar-se la idea de morir. Acostumen a oblidar el fet de la mort, a pensar que els falta molt encara, ja que pensen que són bastant joves per pensar en aquests temes. De fet, de les 67 persones que no es sentien preparades per a la mort, 30 persones, casi el 50%, són joves d'entre 10-20.

Analitzant encara més detalladament, en els resultats de l'enquesta trobem que 10 persones de les 17 que van respondre que no parlaven mai de la mort, són joves d'entre 10-20 anys.

- En canvi, els adults tenen més present la mort donada la seva edat i el creixement personal i emocional que han adquirit al llarg de la vida. Endemés, com més edat es tingui, normalment més acceptació s'adquireix envers la mort. Com a prova d'això, de les 31 persones que es senten preparades per a la mort, 16, és a dir el 51%, són adults de més de 40 anys.
- Mohamed Badoui, ho aclareix encara més amb aquestes paraules:

“La gent gran té més present la mort que els joves. Molt pocs dels joves d'avui en dia pensen en la mort o en obrar correctament per guanyar-se el paradís, la majoria dels nostres joves es pensen que tindran una vida llarga i que podran redirigir la seva vida, demanar perdó i penedir-se quan siguin més grans i això és un error ja que la mort no avisa i pot arribar en qualsevol moment.”
- Pel que fa al dol, en els resultats de les enquestes es pot observar com 126 persones de les 157 enquestades, que representen un 93,3% del total, accepten la mort dels altres després d'un procés de dol i només el 3,7% (5 persones) l'han negat. Normalment, es sol negar la mort d'una persona quan ha consistit en una pèrdua més difícil d'assumir. En poques paraules, el dol és una fase imprescindible després de la pèrdua d'un ésser estimat i, malgrat la seva dificultat, se sol superar en la majoria dels casos.
- El concepte de mort és molt complex i, com s'ha dit el començament del treball, és també subjectiu i alhora deductiu. De fet, de les 122 persones que sentien intranquil·litat, por i dubtes en pensar en la mort, 83 persones, és a dir, un 67%, malgrat aquests sentiments, no volien ser éssers immortals.

Esta clar que hi ha una contradicció en la actitud de la societat. D'una banda, no volem morir i ens costa percebre la finitud, sobretot, quan es tracta de les persones que estimem. D'altra banda, tampoc no volem continuar vivint eternament. Això demostra la complexitat que té el sentit de la vida i de la mort. **vida**.

- Finalment, s'ha de ressaltar que la relació que cada persona estableix amb a mort és una qüestió molt íntima, ja que depèn dels matisos de la època i de les creences individuals de cadascú.

Des del començament, tenia clar que el meu treball seria més teòric que pràctic. Això venia donat pel fet que molts dels meus objectius principals consistien en trobar respostes a qüestions de l'àmbit de l'antropologia i la psicologia. A causa d'això, he hagut de llegir molt sobre els diferents punts que he tractat en el treball, i per això es veu clarament com la part teòrica és més àmplia que la pràctica.

La informació que he exposat sobre les civilitzacions antigues i les religions em va servir molt, ja que sense aquesta les conclusions del treball no haguessin sigut possibles, perquè una gran part de les conclusions les vaig extreure gràcies a la comparativa de diferents aspectes entre l'antiguitat i l'actualitat.

No obstant, les activitats dutes a terme en la part pràctica ha sigut imprescindibles per poder contrastar la meua hipòtesi principal, i han sigut una font d'informació crucial en el conjunt del treball

13. REFLEXIÓ PERSONAL

Un cop acabat el treball, em sento satisfeta pel fet de treballar un tema que m'agrada. Si tingués la oportunitat de tornar al passat i tornar a triar el tema del treball de recerca, tornaria a elegir el mateix tema, i amb més seguretat. Aquesta és una gran prova de que he pogut realitzar un treball sobre un tema que realment m'interessa.

Gràcies al treball de recerca he pogut ampliar els meus coneixements sobre temes que m'apassionen i respondre a moltes preguntes que tenia en un racó de la meva ment. Les meves curiositats respecte al tema triat, però, no han acabat aquí. He pogut ampliar els meus coneixements en moltes qüestions i he après sobre assumptes que desconeixia completament.

Endemés, penso que el treball de recerca és una bona eina per ensenyar com fer un treball, com saber tractar la informació i, sobretot, t'enseny a ser responsable .

El treball que he realitzat m'ha proporcionat un creixement personal significatiu. És veritat que segueixo sent la mateixa persona, però, després de realitzar el treball ha canviat la meva visió sobre moltes coses de la vida en general.

De fet, durant la realització del treball, d'alguna forma o una altra, he reflexionat sobre el vertader sentit de cada cosa.

Ja no penso barallar-me o discutir més per qüestions insignificants amb aquelles persones que ho són tot per mi. En definitiva, puc dir que he après a interioritzar que el més important en aquesta vida és valorar allò que de debò mereix apreument. He après que la maduresa d'una persona té lloc quan sap que cada dia que viu és un dia menys, i no un dia més.

14. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

14.1 BIBLIOGRAFIA

- DE COULANGES, F. *La ciudad antigua: obras maestras*. Barcelona: Editorial Iberia, S.A, 1979. 506 pàg.
- FLACELIERE, R. *La vida cotidiana en Grecia en el siglo de Pericles: Un fresco sumamente vivo y completo de la civilización más brillante que el mundo haya conocido*. Madrid: Ediciones temas de hoy, S.A, 1993. 359 pàg.
- VILLALBA I VARNEDA, P. *Roma: a través dels historiadors clàssics: Manuals de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Barcelona: Editorial Bellatra: Universitat Autònoma de Barcelona: Servei de Publicacions, 1996. 535 pàg.
- FERNÁNDEZ DEL RIESGO, M. *Antropología de la muerte*. Madrid: Editorial Síntesis, S.A, 2007. 352 pàg.
- TORRALBA, F. *Planta cara a la mort*. Badalona: Editorial Ara Llibres, S.C.C.L, 2008. 187 pàg.
- PARAREDA, A. *Aprender a morir, aprender a viure*. Barcelona: Editorial Barcanova, S.A, 2002. 149 pàg.
- VÁZQUEZ, A. *Desde la penumbra de la fosa. La concepción de la muerte en la literatura aljamiado morisca*. Madrid: Editorial la Trota, S.A. 2007.198 pàg.
- WILBER, K (et alii). *¿Vida después de la muerte?*. Barcelona: Editorial Kairós S.A, 1992. 338 pàg.
- POCH, C. *Catorce cartas a la muerte (sin respuesta)*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, S.A, 2005. 185 pàg.
- LENOIR, F. *El budismo en Occidente*. Barcelona: Editorial Seix Barral, S.A, 2000. 316 pàg.
- PANIKKAR, R. *Espiritualidad hindú. Sanatana Dharma*. Barcelona: Ediorial Kairós, S.A, 2005. 419 pàg.
- BIARDEAU, M. *El hinduisme. Antropología de una civilización*. Barcelona: Editorial Kairós, S.A, 2005. 265 pàg.
- *EL CORÁN*. Introducció, traducció y notes de Juan Vernet. Barcelona: Editorial Planeta, S.A, 1983. 711 pàg.

14.2 WEBGRAFIA

- https://www.lainformacion.com/salud/investigacion-medica/un-medicamento-antidiabetico-retrasa-el-envejecimiento-y-alarga-la-vida-util_665rcmrmXWZeHhMtFvII53/
- www.culturaclasica.com/cultura/creencias.htm
- <https://sobreleyendas.com/2010/11/08/hades-y-su-reino-el-inframundo/>
- <https://revistadehistoria.es/los-muertos-el-culto-privado-en-roma/>
- http://www.tolerancia.org/upimages/docrevista/Revista17/rev17_tabu.html
- <https://www.altima-sfi.com/es/tanatopedia/ritos-funrarios-de-la-antigua-roma/>
- www.novaroma.org/religio_romana/afterlife.html.es
- <https://sobreegipto.com/2011/04/01/la-muerte-para-los-egipcios/>
- <https://sobrehistoria.com/los-egipcios-y-la-muerte/>
- www.monografias.com/trabajos100/egipcios-y-eternidad-viaje-al-mas-alla-textos-funerarios/egipcios-y-eternidad-viaje-al-mas-alla-textos-funerarios.shtml
- <http://www.sarasuati.com/la-muerte-en-el-imaginario-del-antiguo-egipto/>
- <https://historiaybiografias.com/egipto/>
- www.revista.unam.mx/vol.7/num8/art66/ago_art66.pdf
- <https://www.definicionabc.com/general/muerte.php>
- <http://conceptodefinicion.de/muerte/>
- www.diariodejerez.es/jerez/educan-exito-perder-querido_0_341966446.html
- www.lavanguardia.com/vida/.../el-miedo-a-la-muerte-tiene-explicacion-biologica.htm...
- www.komentaria.com/folletos/mas-alla/muerte.html
- www.kasana.co/2017/12/01/porqueletememostantoalamuerte/
- <https://es.scribd.com/document/339013914/Por-Que-Tenemos-Miedo-a-La-Muerte>

- <http://www.elmundo.es/papel/historias/2016/05/29/5746de4f22601d2a488b469a.html>
- <https://www.porsiempre.es/miedo-a-morir/>
- www.crionica.org/
- <https://actualidad.rt.com/ciencias/164872-crionica-congelar-preservar-personas>
- www.bbc.com/mundo/noticias/.../151015_salud_crionica_cripreservacion_ninia_men
- https://historiaybiografias.com/vida_despues_muerte/
- <https://www.islamreligion.com/es/articulos/.../la-creencia-en-la-vida-despues-de-la-muer.>
- www.arabespanol.org/islam/fiqh/funerales.htm
- http://www.eldiario.es/canariasahora/premium_en_abierto/Vivir-eternamente-muerte-eleccion_0_513399084.html
- www.laverdadcatolica.org/ElCristianoAnteLaMuerte.htm
- <https://es.aleteia.org/2016/11/22/como-es-la-muerte-y-el-mas-alla-para-los-musulmanes/>
- <https://4grandesverdades.wordpress.com/2013/08/02/la-muerte-y-el-budismo/>
- www.revistadharm.com/potala3.htm
- <http://www.xtec.cat/~sgiralt/>
- www.librosbudistas.com/descargas/RENACER.htm
- www.samaelgnosis.net/revista/ser68/muerte-tibetano.html
- www.novusfunerario.com.mx/tanatologia/vida-despues-de-la-vida/
- www.novusfunerario.com.mx/notas-curiosas/la-criogenia-una-esperanza-vida/
- www.novusfunerario.com.mx/category/tanatologia/historia-tanatologia/
- <https://es.scribd.com/doc/.../ANTECEDENTES-HISTORICOS-DE-LA-TANATOLOG..>
- <https://www.amazingscience.news/2015/07/exact-time-of-death-after-10-days/>
- <https://abstract.desktopnexus.com/wallpaper/88885/>

- <http://bioprintingworld.com/3d-printing-technology-to-revolutionize-soft-tissue-prosthesis-production/>
- <https://www.allphysicianjobs.com/blog/2017/08/22/cryopreservation-waking-up-from-death/>
- http://www.eldiario.es/turing/bioimpresion-3d_0_311119086.html
- <https://puntmagic.com/blog/lenguaje-velas>
- <http://www.egiptologia.com>
- <http://www.revistaadios.es/noticia/436/Monturque-Cordoba-celebra-desde-ayer-cuatro-dias-dedicados-a-la-muerte-desde-la-cultura.html>
- Web: <http://www.xtec.cat/~sgiralt/labyrinthus/roma/roma.htm>
- Web: reusdigital.cat
- https://www.google.es/search?q=Jeannie+Garnier&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjC6LSC1N_YAhVH1xQKHTJhAdYQ_AUICigB&biw=1525&bih=709#imgdii=t8l0s2VGuPZfwM:&imgrc=QuXGP2oZ-igV6M:
- https://www.google.es/search?biw=1525&bih=709&tbm=isch&sa=1&ei=-p1fWpjDLIHcUZ6FjlgL&q=marginacion+social&oq=marginacion&gs_l=psy-ab.1.1.0j0i67k1l2j0l6j0i67k1.14464.16711.0.18115.7.6.0.0.0.0.276.796.0j2j2.4.0....0...1c.1.64.psy-ab..3.4.793....0.h0SZgGIQYeo#imgrc=hOTH_K3JzVAigM:
- https://www.google.es/search?biw=1525&bih=709&tbm=isch&sa=1&ei=mp9fWpPPEIbOU_N6liqAC&q=el+reino+de+hades&oq=el+reino+de+hades&gs_l=psy-ab.3..0.513601.519165.0.519796.19.14.1.4.5.0.280.2128.0j9j4.13.0....0...1c.1.64.psy-ab..1.18.2254...0i67k1j0i10i24k1j0i24k1j0i30k1j0i8i30k1.0.S72lvrXskQo#imgdii=1re-Zo7B-oldkM:&imgrc=g91-eJD1vz_TbM:
- https://www.google.es/search?biw=1525&bih=709&tbm=isch&sa=1&ei=IKNfWt3eMsbqUt-RrLgK&q=dios+osiris+escultura&oq=dios+osiris+escultura&gs_l=psy-ab.3...87159.89651.0.90346.10.10.0.0.0.0.160.1220.0j9.9.0....0...1c.1.64.psy-ab..1.2.296...0j0i8i30k1.0.YIX2pvpMFwk#imgrc=d9rklR8fEN2djM:
- https://www.google.es/search?biw=1525&bih=709&tbm=isch&sa=1&ei=uKhfWu2CCITyUvijtgK&q=jesus+crucificado+arte&oq=jesus+crucificado+arte&gs_l=psy-

ab.3...36380.38831.0.39447.5.5.0.0.0.212.556.0j2j1.3.0....0...1c.1.64.psy-

ab..2.1.188...0j0i67k1.0.NV5su0g2p4Y#imgrc=vcFYkV4dGpig1M:

- https://www.google.es/search?tbid=vcFYkV4dGpig1M%3A&tbnh=0&tbnw=0&biw=1525&bih=709&tbm=isch&sa=1&ei=YqpfWpPmEYHaUtRnfgB&q=duelo+reprimido&oq=duelo+reprimido&gs_l=psy-

ab.3..0i24k1.71299.72787.0.73383.9.5.0.4.4.0.256.805.0j2j2.4.0....0...1c.1.64.psy-

ab..2.7.624...0j0i30k1j0i5i30k1j0i8i30k1.0.XWqr84UCPsk#imgrc=HzUnW4t9F4KIkM:&tbnh=0&tbnw=0

- https://www.google.es/search?tbm=isch&q=funeral+cristiano&spell=1&sa=X&ved=0ahUK Ewi94Pfh4d_YAhWCVBQKHZDCDGoQvwUIJCgA&biw=1525&bih=709&dpr=0.9#imgrc=ILA1af7qWf4HzM:

14.3 INVESTIGACIONES I REVISTES

- Flor Hernández Arellano. *El significado de la muerte*. Revista Digital Universitaria. Publicada el 10 de agosto del 2006. Volumen 7 Número 8.
- Marina Méndez (2008). *Concepciones de la muerte en el Egipto Antiguo: aspectos múltiples del ser en la existencia de ultratumba*. IX Congreso Argentino de Antropología Social. Facultad de Humanidades y Ciencias Sociales - Universidad Nacional de Misiones, Posadas.
- Laura Bermejo Rodríguez. *La muerte en el mundo antiguo y su huella en los cementerios actuales*.
- Luis González Cornejo. *El significado de la muerte a través de la historia y las religiones*. Asociación Mexicana de Educación Continua y a Distancia, A.C.
- *Conxita Larrull i Bertran (2004-2005). Antropologia de la mort i del dol*. Llicència concedida pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya.
- Francisco López Cantos. *Envejecimiento, ciencia y publicidad de cosméticos. La eternidad en una gota de crema*. Revista de Comunicación Vivat Academia. Publicada en Junio del 2016. Nº 135. Universidad Jaume I (España).
- Juánica Alonso Vázquez y Ivonne Alonso Vázquez (2014). *La tanatología, una ciencia con nivel profesional*.
- Ricardo Jiménez Aboitiz. *¿De la muerte (de)negada a la muerte reivindicada? Análisis de la muerte en la sociedad española actual: muerte sufrida, muerte vivida y discursos sobre la muerte*. Universidad de Valladolid.

14.4 VIDEOS

- <https://www.televisionconsciente.com/.../La-muerte-segun-el-bud...>
- <https://www.youtube.com/watch?v=bJ0VzUAYNes>
- <https://www.youtube.com/watch?v=oYvS4q-J7vl>
- <https://www.youtube.com/watch?v=9iR5ISElqnk>

15. ANNEX

15.1 ENTREVISTA A MOHAMED BADAOU

Realitzada el 22- 11- 2017

Primera part de la entrevista

- **En primer lloc, quin paper té la mort des del punt de vista musulmà?**

Els musulmans creiem que estem en aquest món terrenal per un temps determinat. Estem per ser provats i veure qui fa el bé i qui fa el mal. Quan arribi l'hora partirem d'aquest món juntament amb les obres que hàgim realitzat.

- **Quin canvi suposa la mort en la vida del difunt: Es considera el final o un "viatge" cap a un altre destí?**

És un viatge a un altre destí. Després de la mort física, hi haurà un judici i un veredict, i finalment una condemna justa o un premi merescut, segons les nostres obres realitzades en aquest món i la misericòrdia d'Alà

- **És la mort un moment "sagrat " de la nostra trajectòria? I si és així, per què?**

No és un moment sagrat però des del punt de vista de l'Islam ja que la mort és una part més de la vida terrenal. Tot el que se sap del futur d'un home des del dia que neix és que algun dia morirà, però no se sap ni en quin lloc, ni en quina edat o com morirà.

- **L'Islam presenta alguna forma d'actuar o pensar per tal de preparar-nos psicològicament per a la mort? Si és així, quina és?**

Recordar la mort té un gran impacte per a la reforma i disciplina de les persones. Això és degut al fet que els egos de les persones sucumbeixen sota les influències d'aquest món i els seus delits, i conseqüentment aquestes anhelan viure molt de temps en aquest món. Ells poden inclinar-se cap el pecat i la desobediència. Però si la mort sempre està en la ment d'una persona, llavors aquest món es fa menys significant davant els seus ulls i això li farà esforçar-se per reformar-se i corregir les seves equivocacions.

- **El concepte "esperit" es considera en l'islam una part de nosaltres que sempre estarà viva, malgrat la mort. Com es justifica aquesta afirmació segons la religió ?**

Déu és el Creador de totes les coses i l'ànima és una cosa que ha estat creada de la mateixa manera que tota la resta. La noció sobre la seva veritable essència és una cosa que li pertany exclusivament a Ell. Déu ha conservat aquesta noció exclusivament per sí, tal com s'expressa en el alcorà:

“Et pregunten sobre l'esperit. Digues-los: L'esperit és una de les creacions de déu, de les que només ell té coneixement. I no us ha permès accedir sinó a una part de l'immens coneixement de déu. (Alcorà, capítol 17 verset 85)”

- **Com descriu la mort el Corán?**

Hi ha molts versos que descriuen com serà la mort, mencionaré alguns d'un mateix capítol, aquest capítol es diu La Resurrecció. Diu Alà en el noble alcorà:

26- quan l'ànima arribi a la gola (en l'agonia de la mort)

27- i diguin (els que estan al costat del agonitzant): ¿hi ha algú que pugui curar-lo?

28- l'agonitzant sabrà que arriba el moment de marxar (d'aquest món)

29- i els seus peus rígids ja no podran aixecar-de l'agonia de la mort

30- aquest dia conduït cap al seu senyor

31- qui no hagi acceptat el missatge ni hagi complert amb les oracions

32- sinó que desmentia la veritat i li donava l'esquena

33- i després anava als seus arrogant

34- ai d'ell! ja veurà

- **Creus que existeix alguna mena de repressió de la mort en la societat occidental avui en dia? I si és així, quins creus que són els factors que ens porten a no acceptar la mort ?**

La por a la mort és un dels sentiments que més afecten les persones. Déu ha creat l'ésser humà de manera que s'aferra a la vida i tem al desconegut, i ha fet de la mort part del desconegut, d'allò que no pot ser completament comprès excepte per qui ingressa a ella. Quan una persona pensa en la mort, no pot evitar sentir un sentiment de solitud, por, ansietat o exaltació, sobre el futur. Aquesta és l'explicació natural sobre la por de la mort de l'ésser humà en general.

- **Que penses sobre la percepció de la mort en els musulmans d'avui en dia? Creus que pensen i actuen seguint la seva religió?**

La percepció canvia dels uns als altres segons l'edat, la gent gran té més present la mort que els joves. Molt pocs dels joves d'avui en dia pensen en la mort o en obrar correctament per guanyar-se el paradís, la majoria dels nostres joves es pensen que tindran una vida llarga i que podran redirigir la seva vida, demanar perdó i penedir quan siguin més grans i això és un error ja que la mort no avisa i pot arribar en qualsevol moment.

- **Està clar que l'Islam explica la vida com un "examen" mitjançant el qual o tindrem una eterna vida feliç o una vida eterna de sofriment. Per tant, un bon musulmà acceptaria la mort amb facilitat i normalitat?**

El creient que se sotmet a la voluntat de Déu, i en el cor estima Déu, tendeix a pensar positivament d'ell, i s'adona que la mort és retornar a la generositat i misericòrdia de Déu, el qual li recompensarà, per la seva paciència i les seves bones obres, el bé, el perdó i la misericòrdia.

- **Cita'm els principals rituals fúnebres que s'han de realitzar en el funeral d'un musulmà.**

El ritual islàmic, consisteix en:

- 1-Banyar al mort (Gusl)
- 2-Amortallar (Takfín)
- 3-La cerimònia religiosa: Oració fúnebre i honres.
- 4-Sepultar

- **Per què es tan important que el difunt s'enterrí en el seu país natal?**

Hi ha diversos motius, vaig ha citar alguns:

- ✓ La creació d'espais islàmics en els cementiris és, sovint, impossible sense compromís.
- ✓ El posicionament dels cossos en direcció de la Meca, no és de vegades possible a causa de l'alineament clàssic de les tombes del cementiri.
- ✓ La reutilització d'antigues tombes en les quals les restes s'aparten a un costat, ja que per als musulmans les tombes són intocables no es pot treure les restes d'un difunt.
- ✓ La separació dels difunts musulmans amb els no-creients està sovint ressentida com a problemàtica pels no-musulmans.

SEGONA PART DE LA ENTREVISTA: Processos administratius davant la mort realitzats a la Mezquita de reus.

- **En que consisteix " L'assegurança de la mort " que es porta a terme en totes les mesquites? Com funciona? Quant és paga i cada quan?**

La finalitat d'aquesta assegurança és ajudar els mort a ser repatriats al seu país d'origen. La quota que es paga anualment és pel servei solidari sense ànim de lucre, la persona assegurada a de ser resident a Espanya. La validesa de l'assegurança dura tretze mesos.

El preu que es paga és:

Família:

Fèretre + acompanyant = 50 euros

Fèretre sense acompanyant = 45 euros

Solters:

Fèretre + acompanyant = 35 euros

- **Què cobreix aquesta assegurança?**

El trasllat del mort des d'Espanya a la ciutat del seu país d'origen i ser enterrat.

- **Amb quina edat s'ha de començar a pagar-la?**

Els fills romanen amb els seus pares assegurats fins que es casin, en casar-se s'han d'assegurar a part, les persones que estan aquí sense família es poden assegurar a qualsevol edat.

- **Quin és el cost total per cada difunt?**

El preu per repatriar un cadàver al Marroc és de 3500 fins a 4000 euros, si és un altre país com pot ser el Senegal Gàmbia Pakistan... el preu pot pujar fins als 7000 euros depenent del país de destinació.

- **Quins són els passos administratius que ha de realitzar la família del difunt? I vosaltres com a comunitat musulmana?**

El primer que ha de fer la família d'un difunt és contactar amb nosaltres, nosaltres contactem amb la funerària on tenim contractat el servei i ells es fan càrrec dels tràmits administratius d'aquí i del país d'origen, la funerària s'encarrega de totes les gestions fins que és enterrat el difunt a la ciutat d'origen.

- **Com funciona el transport del difunt fins al país natal ?**

La funerària on tenim contractats els serveis busca un vol a la ciutat més propera al país d'origen, en arribar a l'aeroport és recollit per l'ambulància fins al cementiri on vol ser enterrat.

- **Quant de temps es tarda aproximament perquè el difunt arribi al seu país?**

Des que es rep la notificació d'un difunt fins que és enterrat en el seu país d'origen solen passar uns 5 dies laborables.

- **Finalment, què és el més difícil d'aquesta feina? I el més bonic?**

El més difícil d'aquest treball és veure la tristesa i les llàgrimes dels familiars del difunt. El més bonic d'aquest treball és poder ajudant a algú a portar a terme el seu últim desig i és ser enterrat al seu país.

FI DE LA ENTREVISTA.

Moltes gràcies per la teva ajuda. Aquesta informació aportarà molt al meu treball.

14.2 ENTREVISTA A JOSEP MORENO

Entrevista realitzada el 27 de setembre del 2017.

- **En primer lloc, quin paper té la mort des del punt de vista cristià?**

A nivell de societat és acabar la vida. Per un cristià és arribar a la plenitud de la vida, també hi ha el dolor pel fet de perdre una persona que estimes tingui l'edat que tingui.

Davant de la mort hi ha tres grans respostes:

La primera: No existeix, una realitat que es nega; la segona, una realitat tant forta que no tens forces d'aixecar-te, i la tercera, és el testimoni que deixen els deixebles de Jesús, que són testimonis de que ha mort físicament, però que el trobes al seu costat.

Igual que en les famílies, per exemple, el meu pare va morir fa 50 anys, quan jo tenia 14 anys, però la seva foto segueix present per tota la casa. Jo no el puc tocar ni fer una abraçada, però cada vegada que tinc problemes li demano que em doni forces.

- **Quin canvi suposa en la vida del difunt: Es considera el final o un "viatge " cap a un altre destí?**

Quan una persona mor, arriba a la plenitud de la vida, la mort et fa abandonar les limitacions humanes ja que neixes de nou i hi ha no limitacions. El meu pare el continuo estimant, està amb mi, estem a prop.

- **És la mort un moment "sagrat " de la nostra trajectòria? I si és així, per què?**

Qualsevol moment que viu una persona davant de déu es sagrat ja que, per a déu, la mort d'una persona és el naixement d'un nou fill.

- **Respecte al concepte "esperit", es considera una part de nosaltres que sempre estarà viva, malgrat la mort?**

Els grecs tenen el concepte de cos i esperit, pel cristianisme hi ha una realitat que es la persona que té esperit. Al morir, el cos deixa de funcionar però la persona i el seu esperit continuen. Per aquesta raó hem de realitzar bones obres al llarg de la nostra vida, perquè són l'única cosa que ens acompanyaran cap a déu. Totes les nostres propietats, els diners, la casa , el cotxe... Tot ho deixarem enrere nostre.

- **Com descriu la mort el la Bíblia?**

Això va evolucionant. Primerament en la mort s'acabava tot, és el profeta Saquiel que parla de els ossos recuperaran la carn, per dir que és la mateixa persona.

- **Que penses sobre l'impacte que viuen els joves cristians d'avui en dia?**

Després d'assistir en molts funerals, he arribat a la conclusió que hi ha un dolor molt gran per part dels joves en la mort del avis

- **Està clar que Cristianisme expliquen la vida com un "examen" mitjançat el qual o tindrem una vida eterna feliç o una vida eterna de sofriment. Per tant, un bon cristià percebria la mort amb facilitat i normalitat?**

Els cristians sabem que déu ens ha posat aquí per una missió, i quan ell vulgui endur-nos ens hem d'alliberar cap a ell. Un cristià ha d'estar sempre apunt.

- **Cita'm els principals rituals fúnebres que s'han de realitzar en el funeral d'un cristià.**

En primer lloc, no es pot donar sepultura durant les primeres 24h. Passades aquestes hora se li dona sepultura al tanatori (abans es feia molt a cases) acompanyat de pregàries (a vegades de pura xerrameca) . Allí mateix o a la església es fa un respons que és una litúrgia de la paraula de Déu davant del difunt.

Finalment es va al cementiri i es tornen a fer unes darreres pregàries basades en paraules de l'Evangelí que Jesús havia dit:

“Si el gra de blat cau i no mor, no dóna fruit”

- **Quin missatge li donaries a qualsevol persona que viu sense tindre en present la mort, i que es pensa que viu en una “vitalitat infinita”?**

Que siguin persones. No pots ser ni cristià ni musulmà ni de qualsevol religió si no ets persona, perquè la fe ha d'anar encaixada amb una veritat humana. Una persona ha de dialogar, acollir, escoltar i comprometre amb les persones que estima.

- **Finalment, vull que em descriguis en una paraula, el que és la mort per tu?**

És viure, es com canviar de parròquia, de casa o de feina. Tots al llarg de la vida anem morint. Un nen mor quan comença a ser un jove, i un jove mor quan ha de ser adult. En cada etapa anem morint, però mai hem de perdre d'innocència o la capacitat d'admiració. Hem de gaudir cada dia que vivim i el més important és no tenir cap por a la mort.

FI DE LA ENTREVISTA

Moltes gràcies per la teva ajuda. Aquesta informació aportarà molt al meu treball.